

20ste VERGADERING. — 10 APRIL 1891.

10. Wijziging der Kieswet.

20ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 10 APRIL 1891.

(GROEPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: een bericht van een lid. — Voortzetting der behandeling en verwerping van het wetsontwerp tot wijziging der kieswet. — Behandeling en aanneming van verscheidene wetsontwerpen. — Verslagen uitgebracht door de Commissie voor de verzoekschriften.

Voorzitter: de heer **Van Naamen van Eemnes**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 46 leden, te weten de heeren:

Van Roijen, Pyls, Vening Meinesz, Van Nagell van Ampsen, Nijsingh, Van Akerlaken, Moolenburgh, Van Welderen Rengers, Prins, Van Alphen, Van Pallandt van Waardenburg en Neerijnen, Alberda van Ekenstein, Blijdenstein, Van Swinderen, Smits van Oijen, Coenen, Welt, Van Nispen tot Pannerden, Cremers, Smits, Stork, Donker, Kappeyne van de Coppello, Fransen van de Putte, Wertheim, Verheijen, Van der Breggen, Van Lier, Merkelbach, Prinzen, Pijnappel, Insinger, Viruly, Regout, Magnée, Van Tienhoven, Van Lynden van Hemmen, Breuning, Six, De Bruyn, Van Gennep, Van Nispen, Vlieland Hein, Bultman en Melvil van Lynden,

en al de heeren Ministers.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat is ingekomen een bericht van den heer Muller, dat hij wegens ongesteldheid verhinderd is de vergadering bij te wonen, ook de volgende dagen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van de wetsontwerpen:

I. WIJZIGING DER KIESWET (WET VAN 4 JULI 1850, STAATSBLAD N°. 37), GEWIJZIGD BIJ DE ADDITIONEELE ARTIKELEN DER GRONDWET EN DE WET VAN 30 DECEMBER 1887 (STAATSBLAD N°. 257). (10)

De beraadslaging wordt hervat.

De heer **De Savornin Lohman**, Minister van Binnenlandsche Zaken, zet zijne rede voort en zegt: Ik zal, Mijnheer de Voorzitter, nog een enkel woord spreken over

het punt waarop door den heer Kappeyne van de Coppello is aangedrongen, namelijk dat dit wetsontwerp zou zijn in strijd met de Grondwet, omdat, naar zijne meening, bij aanneming van dit wetsontwerp, het kiesrecht niet meer uitsluitend verbonden zou zijn aan de grondwettelijke eischen, maar ook aan de woning. Wanneer ik den geachten afgevaardigde wel gevat heb, dan zou tot dusverre iemand wel verplicht zijn geweest om voor de uitoefening van het kiesrecht zijn domicilie binnen de gemeente te hebben, maar daaruit nog niet volgen dat hij ook eene bepaalde woning moest bezitten. Stelt men dus — zoo luidt zijne conclusie — den eisch dat achter den naam van den kiezer ook ingevuld moet worden diens woning, dan zullen sommige kiezers van het kiesrecht verstoken worden.

Reeds is door mij opgemerkt, dat, ook wanneer de lijst niet volledig is, daardoor het kiesrecht nog niet aan den kiezer wordt ontnomen. Maar ik wensch nog op de zaak zelf terugkomen, omdat, naar het mij voorkomt, eene geheel onjuiste onderscheiding gemaakt wordt tusschen »domicilie» en »woning».

De geachte afgevaardigde uit Noordholland heeft zich voortdurend en te recht beroepen op het Burgerlijk Wetboek, maar daarin staat duidelijk te lezen, dat »domicilie» of »woonplaats» en »woning» onafscheidbare begrippen zijn. In art. 74 Burgerlijk Wetboek wordt gezegd: »Een ieder wordt geacht zijne woonplaats te hebben alwaar hij zijn hoofdverblijf heeft gevestigd. Bij gebreke van zoodanige woonplaats, wordt de plaats des werkelijken verblijfs daarvoor gehouden.» En in het volgende artikel: »De verandering van woonplaats zal stand grijpen door de werkelijke woning in eene andere plaats, gevoegd bij het voornemen om aldaar zijn hoofdverblijf te vestigen.»

Daar de geachte afgevaardigde uit Noordholland mij ook heeft verwezen allerlei onjuridische ketterijen te verkondigen, zoo gevoel ik er behoefte aan, om tegenover een zoo groot jurist als hij, de autoriteit van een anderen jurist te stellen, en dan vind ik in het beroemde werk van professor Opzoomer onder andere dit: »Zoo viel dus het begrip van domicilie geheel samen met dat van *woonstede* of — wat denzelfden zin heeft — *woonplaats*. Het was een juridisch begrip, maar het was toch volmaakt één met het natuurlijke of feitelijke begrip van de plaats, niet waar men tijdelijk zich ophoudt, maar waar men woont. Die identiteit is ook in onze wet het oorspronkelijke. Men heeft rechteens zijn domicilie daar waar men feitelijk woont.»

Nu kan ik inderdaad niet begrijpen, welke moeilijkheden men hier kan opperen. Wanneer ik in eene gemeente woon, domicilie of woonplaats heb, moet ik er ook eene woning kunnen aanwijzen. Welk bezwaar kan er dan ook voor de gemeentebesturen bestaan om achter den naam van dien alzoo gedomicilieerde de woning te voegen? Wanneer een schipper, want dit is toch het gens waarvoor deze Kamer vooral opkomt, beweert, dat hij woont in eene gemeente, moet hij ook opgeven waar zijne woning is; een schip staat met woning gelijk. Hij zegt derhalve: ik woon in het schip. Daar dit niet op eene vaste plaats ligt, heeft hij — dit is ook thans zoo — tot zekere hoogte natuurlijk de keuze van de gemeente, dus ook indirect van het kiesdistrict. Ook is het gemeentebestuur op dit oogenblik verplicht om uit te maken, niet alleen dat de schipper woont in de gemeente, maar evenzeer in welk gedeelte van de gemeente hij woont.

Dit kan niet anders, want art. 38, laatste lid, van de gemeentewet, handelende over de inlevering van stembriefjes ingeval die gemeente is verdeeld in onderkiesdistricten, vordert dit noodzakelijk. Vandaar dan ook, — wat ik gisteren deel opmerken, met verwijzing naar de voor mij liggende lijst — dat in de hierbedoelde gemeenten de woonplaats van hen die willen stemmen, op dit oogenblik reeds feitelijk is aangewezen.

Ik moet echter nog iets verder gaan op dit punt. Ik las hedenmorgen in het *Handelsblad* eene opmerkelijke zinsnede. Daarin stond namelijk: »er is werkelijk veel voor te zeggen, dat de heeren Meinesz en Kappeyne hier inderdaad eene ongrondwettigheid op het spoor zijn».

10. Wijziging der Kieswet.

Dit is eene merkwaardige uitdrukking! Een jaar lang is die wet in behandeling geweest in de Tweede en de Eerste Kamer, en nu, op het laatste oogenblik, nadat allerlei grondwettige en andere bezwaren telkens gebleken zijn niet wel steekhoudend te zijn, nu is men toch nog te elfder ure » op het spoor gekomen » van eene nieuwe » ongrondwettigheid ». Maar nu heb ik op mijne beurt ontdekt, dat, indien de argumenten van den heer Kappeyne voor deze nieuwste ongrondwettigheid steekhoudend zijn, de geheele kieswet ongrondwettig is; dit is vrij wat erger. De heer Kappeyne heeft nl. gezegd: wanneer de kieswet iemand verplicht om, ten einde op de kieslijst te komen, zijne woning aan te wijzen, maakt zij het kiesrecht afhankelijk van een eisch buiten de Grondwet om. De vereischten voor den kiezer zijn geregeld bij de Grondwet en men mag den kiezer niet verplichten om bovendien zijne woning aan te wijzen. Art. 2 van de kieswet zegt, dat de wet hem houdt voor ingezetenen des Rijks, » die zijne woonplaats gedurende de laatste, aan de sluiting voorafgaande achttien maanden hier te lande, of in de koloniën of bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen gehad heeft ».

Nu neem ik uit vele gevallen, die zich kunnen voordoen, een enkel voorbeeld: iemand, die in Indië woont, betaalt hier grondbelasting en heeft dus het recht op de kiezerslijst te worden geplaatst; doch hij woont hier niet, hij kan er dus niet opkomen. Volgens art. 8 toch wordt op de lijsten gebracht de naam van elk inwoner der gemeente welke de in de kiezers gevorderde vereischten bezit en niet op de kiezerlijsten eener andere gemeente voorkomt.

Die man echter woont hier niet; verlangt hij, desnoods bij procuratie, op de kiezerslijst te worden gebracht, hij zal moeten worden afgewezen, want hij woont hier niet; toch heeft hij volgens art. 80 der Grondwet in verband met art. 2 van de kieswet, kiesrecht. Alzoo wordt aan verschillende personen een recht ontnomen door art. 8 van de kieswet dat hun grondwettig toekomt, omdat de kieswet andere voorwaarden stelt dan de Grondwet; de geheele kieswet is alzoo ongrondwettig.

Ik heb echter geen plan op dien grond hare wijziging voor te stellen; maar waarom dit wetje nu ongrondwettig genoemd en de kieswet niet? In elk geval wordt door dit wetsvoorstel de toestand niet verergerd; het tegendeel blijkt; want de personen waarop gisteren gedoeld werd, staan reeds nu op de lijst! Het is dus niet eens meer de vraag of zij op de lijst kunnen komen.

Verder heeft de geachte afgevaardigde uit Noordholland nog gezegd: wanneer iemand op 15 Februari geen woning heeft, doch wel voor 25 April, kan hij niet meer op de kiezerslijst komen. Dat is volkomen juist; maar het is, mijns inziens, eene verbetering in de wet. Want er is op dit oogenblik eene fout in de bestaande kieswet, juist omdat er geen vaste datum aangewezen is, waarop men eene woonplaats moet hebben. Partijdigegemeentebesturen kunnen, om een kiezer meer of minder, willekeurig beslissen of de kiezerslijsten wat vroeger zullen worden gesloten, want een vast tijdstip is niet in de wet bepaald. » Groote misbruiken » kunnen — als men alles zoo wijd uitmeten wil — daaruit voortkomen! Toen men echter in 1850 de kieswet maakte heeft men zich met dergelijke nesterijen niet opgehouden. Volgens het voorgedragen wetsontwerp moet iemand op 15 Februari eene woning hebben, en dit is volkomen rationeel. Men gaat uit van het denkbeeld dat de gemeenteraden op een bepaalden datum beginnen moeten met de lijsten op te maken, doch zij mogen ze zoo spoedig sluiten als ze willen. Het is dus juist de gemeentebesturen geen ruimte te laten, maar een bepaalden dag aan te wijzen waarop iemand geacht moet worden de vereischten voor het kiesrecht te bezitten. In allen gevalle heeft dit met de Grondwet niets te maken en kan de wetgever de zaak regelen zooals hij goedvindt. Hij is volkomen vrij den 15den Februari in plaats van 25 April te stellen.

Ik zal niet veel meer zeggen over de rechtvaardigheid of onrechtvaardigheid van het systeem zelf. De weddenschap die de heer Kappeyne mij heeft aangeboden, namelijk dat zijne vrienden niet meer dan ééne stem meerderheid

in Amsterdam zullen worden gekozen, ga ik niet aan. Want dit is niet de quaestie, maar wel deze, of de betrekkelijk kleine meerderheid waarmee zijne politieke vrienden vermoedelijk zullen worden gekozen, negenmaal grooter effect mag hebben dan zij in andere streken van het land heeft. Op welken grond berust het, dat aan de inwoners van ons land, eenvoudig omdat zij in groote steden wonen, andere rechten moeten worden toegekend dan aan degenen die er niet wonen? Het is en blijft een voorrecht dat eene politieke partij eene gemeenschappelijke lijst kan maken, een regenboog zooals de heer Kappeyne het te recht noemde, waarin de vrienden zich gemeenschappelijk kunnen vermeien, terwijl de anderen slechts op donkere wolken mogen turen.

Nu zegt de heer Kappeyne wel: dan moet gij ook in kleine districten aan de meerderheid van ééne stem dien grooter invloed niet toekennen. Dat gaat echter niet op, want in alle enkelvoudige districten heeft elke partij dezelfde kans. Daar staan alle partijen gelijk; de meerderheid in het eene wordt door die in het andere gecompenseerd. Alleen in de groote steden zal het anders gaan; daar wordt aan de minderheid alle invloed ontnomen.

Een kort antwoord ten slotte aan den heer Six.

In den regel geldt, meende ik, het oude gezegde: dat ieder de beste uitlegger van zijne eigen woorden is. Na hetgeen ik dus in de Memorie van Beantwoording had gezegd, welke de beteekenis mijner woorden was, had ik niet gedacht dat het juist de heer Six zoude zijn, die aan de waarheid van dat antwoord twijfelde. Intusschen wil ik het den geachten spreker niet ten kwade duiden, want ik erken, dat ik zelf eenige aanleiding heb gegeven tot den door hem geopperden twijfel.

Nu evenwel mijne waarheidsliefde wordt betwist, veroorloof ik mij eene kleine opheldering.

Het is mijne gewoonte niet, in eene politieke vergadering, waarin menschen zitten van zeer verschillende geloofs-overtuiging, mijn geloof of godsdienstige overtuiging te berde te brengen anders dan als de zaak het bepaaldelijk vereischt; ik veroordeel dit niet in een ander, maar meen dat men zeer veel zelfkennis moet bezitten om zeker te zijn dat zulke belijdenissen niet om politieke redenen worden uitgesproken, iets wat ik met den heer Six zou afkeuren.

Toen nu de heer Tak in de Tweede Kamer zijne rede had gehouden, zou ik, had ik daarop terstond kunnen antwoorden, juist hetzelfde antwoord hebben gegeven als ik in deze Memorie van Antwoord gaf. Precies dezelfde gedachten lagen mij terstond op de lippen. Toen ik den 23sten mijne rede hield was ik voornemens in dien geest te spreken; doch ik hield het terug, om de zoo even aangevoerde reden. Aan eenige mijner vrienden heb ik terstond de eigenlijke bedoeling van mijne woorden megedeeld. Toen de heer Heemskerk dan ook later aan de Kamer vertelde wat hij meende dat mijne bedoeling was, wist hij dat ik daarmee instemde. Ik had mijne instemming eigenlijk kunnen betuigen, doch deed ook dit niet. Want ik wist dat de heer Röell mij hetzelfde zou kunnen toevoegen wat de heer Six gedaan heeft, en beweren dat de ware beteekenis mijner woorden uit de tegenstelling bleek. Ik achtte het niet de moeite waard daarover een debat uit te lokken. Toch bedoelde ik niets, dan wat ik meermalen in de Tweede Kamer gezegd heb, dat m. i. in de Grondwet als zoodanig nooit eenige levenwekkende kracht ligt. Ik ben het geheel eens met wat de heer Groen van Prinsterer reeds in 1829 schreef: » eene Grondwet, hoe voortreffelijk ook, is niets dan de vorm ». Ook bij de grondwetsherziening heb ik herhaaldelijk de stelling verdedigd, dat eene Grondwet niets anders is of behoort te bevatten dan de omschrijving van staatsrechtelijke bevoegdheden en beperking van de rechten der overheid tegenover de vrijheden des volks.

Dit alles uiteen te zetten, achtte ik niet van geen genoegzaam gewicht. Doch toen nu in een Staatsstuk, in het Voorloopig Verslag dezer Kamer, wederom op mijne woorden werden gezinspeeld, en ook buiten de Kamer die woorden verkeerd werden uitgelegd, ben ik zoo vrij

10. Wijziging der Kieswet.

geweest alsnog mijne gedachten ten volle uit te spreken. Nu kan de geachte afgevaardigde mij zeggen: dat ik niets van dit alles zwart op wit kan bewijzen; dat stem ik toe: wie mij niet gelooven wil, kan ik daartoe niet dwingen; maar zóó is het.

Ten slotte, want ik hoop niet meer in het debat te behoeven te treden, ook wanneer er replieken komen; ten slotte nog een enkel woord.

Naar het mij voorkomt is de zaak tamelijk wel van alle zijden bekeken; lites finiri oportet; maar ik wensch over het wetsontwerp in het algemeen nog een enkel woord te zeggen, ook over de beteekenis van de verwerping.

Ik heb in het antwoord aan de Eerste Kamer gezegd, dat ik zeer gelaten en kalm was over het lot van dit ontwerp. Daarop heeft de heer Kappeyne van de Coppello mij toegevoegd, dat een *vir justus* niet kan kalm blijven, wanneer iets wat hij werkelijk onrechtvaardig achtte, geschiedt. Ik geloof dat regeeringen menigmaal kalm moeten blijven, ook bij de grootste onrechtvaardigheden. Wanneer de Regeering met al haar vermogen heeft gedaan wat zij haren plicht acht, geloof ik dat zij zich volstrekt niet bezwaard behoeft te gevoelen over de uitkomst.

Maar dit meen ik te mogen constateeren als het resultaat van de langdurige debatten over dit wetsontwerp: op alle wijzen is het wetsontwerp aangevallen; bijkans alle bezwaren, ik durf zeggen alle bezwaren, zijn van lieverlede terzijde gesteld; hoelang is niet gesproken over het grondwettig bezwaar ontleend aan art. 7 der Additioneele bepalingen; wat is er veel gesproken over het onverbreekbaar organisch verband van de steden; over „het compromis”; over de slordigheid en de onuitvoerbaarheid van de artikelen! Maar ik durf gerust zeggen, dat bijkans niemand meer een van die argumenten zal bezigen. Ze zijn in de Tweede Kamer reeds grotendeels wederlegd en men beroept zich er ook niet meer op. Maar de heer Kappeyne van de Coppello is met den heer Vening Meinesz „op het spoor gekomen” van eene nieuwe ongrondwettigheid. Hoe daarover gedacht wordt buiten de Kamer kan ik nu niet beoordeelen; ik meen voorshands dat ook dit argument niet van veel beter allooi zal blijken dan de andere.

Maar de stemming over deze wet heeft naar mijne meening wel degelijk eene politieke beteekenis. Waarom hebt gij de wet voorgesteld, heeft men gevraagd. Men heeft mij gisteren gezegd: Om revanche te nemen tegen eene daad van de Tweede Kamer. Als dat het geval was, zou ik eene geheel andere indeeling gemaakt hebben. Revanche nemen wil toch zeggen: op zijne beurt een ander een nadeel of onrecht aandoen. Dat doe ik niet: ik heb de Kamer eenvoudig gesteld voor dezelfde quaestie waarvoor zij stond toen in 1887 onze politieke tegenstanders de meerderheid hadden. Ik heb gevraagd: Mijne Heeren, wilt gij alsnog stemmen over het toen voorgesteld stelsel van enkelvoudige districten; maar van revanche is geen sprake.

Wat is nu echter de reden, waarom men thans stemt tegen deze wet? Ik kan niet gelooven dat dit zou zijn om al de oogen en haken, die men getracht heeft in het wetsontwerp te vinden; die zijn in elk wetsontwerp te vinden, ook in de wetsontwerpen, die met groote meerderheid in deze Kamer zijn aangenomen, ook in groote mate in de bestaande kieswet. Maar de heer Kappeyne van Coppello heeft gisteren aan het eind van zijne rede gesproken over de witte en de zwarte unie. Ik heb werkelijk niet begrepen hoe dit in verband kan worden gebracht met deze wet, want alle partijen zouden er evenveel en even weinig van profiteeren, tenzij dat de heer Kappeyne zelf erkent dat, indien men die eenvoudige splitsing van de steden doorvoert, de witte unie daardoor eenig verlies zou kunnen leiden; maar dan erkent hij zelf dat het tegenwoordig stelsel om politieke redenen behouden wordt. Nu kan hem dit persoonlijk wellicht onverschillig zijn, omdat hij meent niet lang meer getuige te zullen zijn van hetgeen op het Staatstoonel voorvalt; maar daardoor verandert de zaak niet.

Nu geloof ik aan de Kamer te durven aanraden: indien gij u in dezen door politieke redenen laat leiden, neem dan liever deze wet aan; voor de Regeering is het vrij onver-

schillig of de wet wordt aangenomen. Wanneer bij de aanstaande verkiezingen de Regeering de meerderheid in het land verliest, dan zal zij niet aan het bewind blijven omdat door deze splitsing van de steden zij misschien een paar stemmen zou winnen, waardoor zij wellicht het hoofd nog boven water zou kunnen houden. Ook de Regeering heeft haar gevoel van waardigheid, en zal hier niet blijven zitten, wanneer blijkt dat de natie haar niet begeert.

Maar wordt de wet verworpen, zal dan op dezelfde wijze geoordeeld worden over de verwerping? Zal men aan de natie duidelijk kunnen maken, dat het hier waarlijk te doen is om een of ander grondwettig bezwaar, om de moeilijkheden die voor deze of gene schipper ontstaan? Zal de natie na kennisneming der discussie niet overtuigd zijn, dat het hier wel degelijk te doen is om de politieke gevolgen van de wet? Zal men kunnen begrijpen waarom een privilege moet worden gegeven aan eene meerderheid in den laude, — een privilege welks bestaan niemand ontkennen kan?

Waarom moet hier — daarop komt het aan — aan de groote steden gegund worden wat aan de rest van het land wordt onthouden? Ik kan althans geen reden voor dat onderscheid zien. Wij hebben een kiesrecht te maken voor de Nederlandsche kiezers, niet voor de afgevaardigden van een of ander organisme; wanneer men kiezers wil indeelen, moet men dat volgens het beginsel onzer kieswet doen, onverschillig voor de uitkomsten en de belangen van partijen.

De meerdere wijsheid van deze Kamer beslisse of ook met het oog daarop de verwerping dezer wet al dan niet wenschelijk is.

De heer **Fransen van de Putte**: Mijnheer de Voorzitter! Na de redevoeringen van de geachte afgevaardigden uit Noord- en Zuidholland, de heeren Vening Meinesz en Kappeyne van de Coppello, zou ik er niet aan gedacht hebben het woord te nemen, zoo wij aan het slot van de rede van den Minister van Binnenlandsche Zaken niet werden opgeroepen om te zeggen waarom wij tegen dit wetsontwerp zijn. Scrutin de liste, scrutin d'arrondissement, meervoudige of enkelvoudige kiesdistricten, wijziging van de kiestabel om de vijf jaren, of wegens subjectieve opvatting van billijkheid, zijn de wapenen waarmee de politieke partijen in het buitenland en hier te lande trachten de meerderheid te behouden, te versterken of te veroveren.

Men heeft gisteren het buitenland aangebaald, maar m. i. geen geheel juiste voorstelling gegeven. Op dit oogenblik bestaat in Frankrijk niet meer de scrutin de liste.

Gambetta, die, gelijk de Engelsche staatslieden, meende het gehalte van het Parlement op te heffen, wanneer hij den scrutin de liste invoerde, deed, Minister geworden zijnde, dat voorstel. Maar de Kamer, pas herkozen onder het andere stelsel, liet zelfs haar aangeboden aanvoerder in den steek en stemde het wetsontwerp af, waarvan het gevolg was, dat het groote ministerie, waarvan Gambetta het hoofd was, moest aftreden. Drie jaren na den dood van Gambetta, toen de tijd van de legislatuur ten einde liep, beangst geworden voor de aanstaande verkiezingen, werd, op voorstel van Jules Ferry, de scrutin de liste echter aangenomen.

In dien toestand verkeerde men in Frankrijk, toen de herhaalde verkiezingen van generaal Boulanger en zijn bondgenootschap met de monarchale partijen eene geheele ommekeer van zaken deed vreezen; en de Kamer, beangst voor de populariteit van den generaal op het zwarte paard, herstelde den scrutin d'arrondissement, waaronder men tegenwoordig nog leeft. Men maakte er de bepaling zelf bij, dat men slechts candidaat in één district kon zijn.

De toestand in Frankrijk, dien de heer Verheijen afkeurde, kan dus niet het gevolg zijn van den scrutin de liste, die op dit oogenblik daar niet in werking is.

Italië zou zoo wel varen bij den scrutin d'arrondissement.

De Kamer werd daar het vorige jaar onder dat stelsel gekozen, maar zij was nauwelijks bijeengekomen of het voorstel werd gedaan om den scrutin de liste te herstellen. En diezelfde Kamer stemde kort daarop den Minister »qui

10. Wijziging der Kieswet.

avait fait les elections" — en dat wil daar heel wat zeggen — af en Crispi werd gedwongen af te treden. Ook dit voorbeeld kan dus niet strekken tot aanbeveling van den scrutin d'arrondissement (enkelvoudige kiesdistricten).

Ook hier te lande heeft deze Regeering gemeend dat wapen te moeten gebruiken. Doch of het van harte is geweest, dat zou ik niet durven beweren; het wetsontwerp bereikte de Kamer reeds in April van het vorige jaar en met eene meerderheid in de Centrale Afdeling, in de Kamer, met een bevrienden voorzitter, merkte men niets van den wensch der Regeering tot eene spoedige behandeling. Toen bij het aan de orde stellen van de begrootingswetten, waarvan de behandeling door de bekende treurige gebeurtenis verlaat werd, door den Voorzitter werd voorgesteld om dit wetsontwerp van de dagorde af te voeren, werd dit door de Regeering beaamd. Toen weinige weken daarna het bekende voorstel werd gedaan om op de zaak terug te komen en in Januari de Kamer ter behandeling van het bedoelde wetsontwerp te doen bijeenkomen, was het voor ieder, zelfs voor hen die de zitting niet bijwoonden, uit de *Handelingen* volkomen duidelijk op te maken, dat dit niet naar g noegen was van den voorzitter van den Ministerraad, noch van dien der Kamer. Maar de leiders daarbuiten, die grootten invloed hebben op de kiesbewegingen, wenschten dat zoo; van een hunner ging dat voorstel uit. Er was weinig kans om er bij te verliezen, wel kans op een winstje. En bovendien, er moest naar getracht worden om het cement van het in elkander stortende gebouw van eenheid wat te versterken. Over dat punt was men het ter rechterzijde nog eens.

Het kon ook zijn nut hebben later aan *» ons Christen-volk »* te betoogen dat alle schuld, dat alles wat uit den boeze is, op rekening komt van de Eerste Kamer, van die Kamer, welke oorzaak is dat ons *» kostelijk »* Ministerie niet meer tot stand kan brengen, die ook nu weder een spaak in het wiel steekt, en durft af te keuren wat die heeren goedvinden. Het is eene schoone gelegenheid voor de Nederlandsche Barodets om te roepen: *» sus au Sénat »*.

Is het juist wanneer van Regeeringswege en in de Kamer wordt gesproken van twee stelsels, het stelsel van enkelen dat van meervoudige kiesdistricten, alsof dat stelsels zijn die tegenover elkander staan als oorlog en vrede?

Wij hebben sedert 1850 of 1851 onder het gemengde stelsel geleefd.

Ook in België heeft men sedert zestig jaren districten met 10, 8, 4 en 3 leden en tal van enkele districten met één lid.

Dat alles is niets nieuws, dat is geen stelsel van enkelen meervoudige kiesdistricten, maar het gemengde stelsel, dat wij gehad hebben en dat op het oogenblik, eenigszins gewijzigd krachtens de Additioneele artikelen van de Grondwet, kracht van wet heeft. De leden die met mij in de afdeling zaten, tijdens de behandeling van de herziening der Grondwet, weten dat toen reeds mijn gevoelen was, gelijk ik het reeds in 1869 in de andere Kamer voorstond, dat de beste indeeling is: *enkelvoudige kiesdistricten, daar waar het kan zonder splitsing der gemeenten.*

Het verdient de voorkeur, om bij voorbeeld plaatsen als Zwolle en Leeuwarden, die ongeveer 30 000 inwoners tellen, niet te verbinden aan eene streek, waar zij weinig of geene gemeenschap mede hebben, die 60 000 zielen telt; maar evenmin vind ik het goed om de eenheid van de gemeenten te verbreken. Even onjuist is, dunkt mij de bewering, dat er een stelsel, welk dan ook, bij de Additioneele artikelen van de Grondwet is aangenomen.

Maar wat wel bij de Grondwet bedoeld is, dat is, dat men, — en misschien is men daarin te ver gegaan, de ondervinding zal het leeren — terugziende op hetgeen gebeurd was met de vijfjarige herziening van de kiestabel, daarmede voorgoed wilde breken. Ik geloof, dat men het daarover eens is, dat het de bedoeling van de Grondwet is, dat er zou komen eene kiestabel, die *vast en onveranderlijk* was; daarom bepaalt de Grondwet, dat er zullen zijn honderd leden in de Kamer, en niet een op de 45 000

inwoners. Indien de Minister van Binnenlandsche Zaken beweert, dat de kiestabel, die vastgesteld is bij de Additioneele artikelen, de bedoelde onveranderlijke is, dan zou hij dit wetsontwerp niet hebben ingediend, want dan zou daarin geen wijziging mogen gebracht worden. De bedoeling van de Grondwet is zeer zeker geweest, dat die kiestabel voorgoed zou vastgesteld worden, wanneer de definitieve kieswet zou worden voorgesteld en behandeld. Dus: *» hands off »* zoolang. De Minister acht het nu wenschelijk uit een oogpunt van *billijkheid en rechtvaardigheid* — de Minister heeft dit denkbeeld daar juist uitgewerkt — dat door de splitsing der groote steden gepleegd onrecht hersteld wordt. Dit is eene subjectieve meening van den Minister van Binnenlandsche Zaken, want de mijne en die van velen mijner vrienden, dat het onrechtvaardig is om de groote gemeenten te splitsen, staat daar vierkant tegenover.

En wat zullen de gevolgen zijn van 's Ministers voorstel. Stel dat met Juni, of over 4 jaar of wanneer dan ook, dit Ministerie door een bewind van eene andere richting vervangen worde, dan is er een antecedent, dat de kiestabel uit het oogpunt van *» billijkheid »* kan gewijzigd worden, dus niet vaststaat. Het nieuwe bewind, dat ook *zijn geroef van billijkheid* heeft, zal meenen, dat het niet aangaat — de geachte afgevaardigde uit Zuidholland, de heer Vening Meinesz heeft hier al op gewezen — dat op den duur de groote ongelijkheid van inwoners en kiezers in de districten, die toenemende zal zijn, blijft bestaan. Men denke bijv. aan Haarlem, dat volgens de overgelegde stukken van de Regeering 50 000, maar nu reeds 52 000 zielen heeft; aan het district 's Gravenhage, dat op dit oogenblik reeds 25 000 zielen meer heeft dan driemaal 45 000 of wil men liever, meer dan $\frac{1}{100}$ van het aantal inwoners van het land. Men moge beweren, dat de Grondwet daarvoor geen herziening van kiestabel voorschrijft, doch evenmin is dit het geval voor de splitsing der groote steden. Maar het rechtvaardigheidsgevoel, het billijkheidsgevoel van de Regeering kan, evenals thans bij dezer Minister, zoo sterk spreken, dat zij een voorstel zal indienen om die onbillijkheid te herstellen. Wat is daarvan het gevolg? Men moet dan niet alleen de meervoudige kiesdistricten gaan herstellen, maar dan zal men verder moeten gaan en het gansche land onderhanden nemen om de verschuiving te kunnen tot stand brengen, ten einde de plaatsen waar de bevolking naar toevloet, zooals Tilburg, Arnhem, Groningen, Amsterdam, Rotterdam, 's Gravenhage, de groote centra's, meer afgevaardigden te geven, — in een woord permutatie van al de honderd kiesdistricten, de zoo zeer gevreesde verkuipping, niet meer om de vijf jaren, maar al naar de subjectieve meening van de tijdelijk boven-drijvende partij, de *billijkheid*, dat wenschelijk maakt. Dan wordt voorzeker de bedoeling der Grondwet ten eenenmale miskend.

Wetsontwerpen plegen uit te drukken, en moeten dat doen, de kleur, de beginselen van de partij die aan het bewind is en die ze voorstelt, maar een Gouvernement is de Regeering van het gansche land en de Minister van Binnenlandsche Zaken heeft ons gisteren eene schets uit zijn gemoedsleven gegeven zoo aandoenlijk, dat ik daarin gezien heb, dat hij inderdaad besef heeft van dien plicht. Moet een wetsontwerp de kleur dragen of de beginselen van de Regeering die aan het roer is, het moet tevens het kenmerk dragen van de behartiging der belangen van het gansche land.

Ik kan mijne bedoeling niet beter verduidelijken dan door een voorbeeld, dat ons allen in het geheugen ligt. De Regeering heeft bij de aanvaarding van het bewind een wetsontwerp voorgedragen, dat voor haar van groot politiek belang was, het wetsontwerp tot wijziging der wet op het lager onderwijs. Heeft zij er zich toen toe bepaald om uitsluitend haar beginsel van de subsidieering der bijzondere scholen daarin op te nemen? Neen, zij heeft niet alleen andere leemten uit die wet weggenomen maar zelfs het openbaar onderwijs, waar vele leden der Regeering vroeger niet onzacht tegen te velde trokken, versterkt en verbeterd, wat dan ook aanleiding heeft ge-

20ste VERGADERING. — 10 APRIL 1891.

10. Wijziging der Kieswet.

geven dat dat wetsontwerp in deze Kamer is aangenomen en het resultaat dat de Regeering beoogde, verkregen is. Had de Regeering niet beter gedaan met te wachten met de indiening van een wetsontwerp als thans in behandeling is, en dat een onderdeel behoorde te zijn van de herziening der geheele kieswet?

Dit voorstel, Mijnheer de Voorzitter, zooals het daar ligt, gemotiveerd op een gevoel van »subjectieve billijkheid», doorgedreven thans, terwijl het gelui van de verkiezingen ons alle dagen reeds in de ooren klinkt, draagt het kenmerk en den stempel van eene zuivere partijwet, dat het is. Mij dunkt, dat deze Kamer te fier is om tot dergelijk partijbestel de hand te leenen, en dat zij zelfs zoo hoog staat dat zij door haar votum moet voorkomen dat de Kroon gesteld wordt voor de moeilijke vraag, van de bekrachtiging van een dergelijk wetsontwerp. Ik hoop daarom dat dit wetsontwerp niet alleen zal worden afgestemd, maar dat dit zal geschieden met eene groote meerderheid.

Wat mij zelf betreft althans, ik maak de woorden van Thorbecke eenigszins gewijzigd tot de mijne: Wanneer ik mij bevinde tegenover een dergelijk voorstel, hetzij het kome uit het kamp mijner tegenstanders of uit dat mijner vrienden, een dergelijk voorstel stem ik af.

De heer **Vening Melnesz**: Het is zeker eenigszins moeilijk om het woord te voeren na den voorafgegaanen geachten spreker. Ik zou dat dan ook niet gedaan hebben, Mijnheer de Voorzitter, ware het niet dat de inhoud van de rede des Ministers mij bepaald er toe dwong om nog een enkel woord in het midden te brengen.

Vooraf evenwel wensch ik van mijne zijde te verklaren dat wanneer ik tegen dit wetsontwerp stem het in de eerste plaats om de innerlijke waarde daarvan is, eene waarde die ik niet zeer hoog stel. Ik heb getracht dit gisteren uitvoerig te betoogen; de stelling van mijne gansche rede was deze: dat de grondwetgever zeer te recht enkelvoudige districten wenschte, waar het kon zonder splitsing van de gemeenten, omdat zoodanige splitsing van gemeenten in elk geval moest gepaard gaan met het herzien van de regeling van het kiesrecht en dat al de gebreken die dit wetsontwerp aankleven — en die naar mijn oordeel zeer groot zijn — ook te vermijden zijn wanneer eene regeling van het kiesrecht daarmede verband houdt.

Nu moge de Minister en het gebeurde in 1887 en hetgeen heden hier zal gebeuren beschouwen door een bril, waarvan mijns inziens althans één glas niet goed is, ik voor mij zal stemmen tegen dit wetsontwerp in de overtuiging dat ik in het belang des lands handel.

Ik zeide reeds gisteren getracht te hebben aan te toonen dat het wetsontwerp zeer groote gebreken heeft; de Minister heeft in den aanvang van zijne rede gepoogd mijne bezwaren te wederleggen. Ik zal in mijn antwoord kort zijn, want ik begrijp dat de Kamer verlangt naar het einde van deze discussie, en daarom slechts enkele punten releveeren.

De Minister zeide gisteren: uw bezwaar, dat door de verdeling van de groote steden kiesdistricten zouden gevormd worden waar eene bepaalde klasse van ingezetenen den boventoon voert, is niet juist.

Het staat den Minister vrij om aan de woorden, door hem in de Tweede Kamer ten aanzien van dit punt gezegd eene geheel andere beteekenis te geven, dan de gewone lezer daaraan zou hebben gehecht, maar ik vraag: is het ontkennen van den Minister voldoende, waar men staat voor het opmerkelijke feit, dat bij ongeveer gelijk getal van bevolking het aantal kiezers in het eene district van Amsterdam $3\frac{1}{2}$ maal grooter zal zijn dan in het andere district? Dit moet toch eene bepaalde reden hebben en toont zeer duidelijk aan dat in die verschillende districten bepaalde klassen den boventoon voeren.

Thans nog een woord over het domicilie en de woning.

Ik geloof dat de Minister het eens is, dat de plaats waar men op de kiezerslijst moet worden gebracht, bepaald wordt door het domicilie of wil de Minister het liever

door de woonplaats volgens het Burgerlijk Wetboek. Nu heb ik gisteren aangetoond dat men domicilie kan hebben in eene gemeente zonder een bepaald woonhuis daar te bezitten.

De Minister komt thans met eene leer die, mijns inziens, volkomen nieuw is. Hij zegt: men kan in eene gemeente geen domicilie hebben zonder daar ook een woonhuis te bewonen.

De heer **De Savornin Lohman**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Woning!

De heer **Vening Melnesz**: Wanneer de Minister spreekt van woning, moet ik hem herinneren dat art. 2 van zijn oorspronkelijk wetsontwerp, waarin werd gesproken van woonplaats is gewijzigd en daarin thans van het woonhuis dat door den kiezer op 15 Februari wordt bewoond sprake is. Wanneer in die oude redactie de kracht van het betoog van den Minister zit, is die al zeer gering. Toch nog een enkel woord over de uitlegging van de bepaling van het Burgerlijk Wetboek. Art. 75 zegt: »De verandering van woonplaats zal stand grijpen door de werkelijke woning in eene andere plaats, gevoegd bij het voornemen om aldaar zijn hoofdverblijf te vestigen.»

Welnu! wanneer ik mijne woning verlaat en eene woning neem op eene andere plaats zonder het voornemen te hebben aldaar mijn hoofdverblijf te vestigen, dan verlies ik volgens de uitlegging van den Minister geheel en al mijn domicilie. Dit zonderlinge gevolg zou naar zijne meening daaruit voortvloeien. Het komt mij echter voor dat dit artikel duidelijk aan toont, dat men zijn domicilie kan hebben op eene plaats waar men geen woonhuis heeft.

Ik heb gisteren aangehaald art. 77: »Die tot openbare bedieningen worden geroepen, behouden hunne woonplaats, indien zij het tegenovergestelde voornemen niet aan den dag hebben gelegd.» Daarin staat volstrekt niet, dat hij, die tot eene openbare bediening wordt geroepen, om die woonplaats te behouden ook aldaar zijn woonhuis moet aanhouden.

Overigens herinner ik nogmaals aan al de uitspraken gisteren medegedeeld, en die allen uitgaan van het stelsel, dat men domicilie kan hebben in eene gemeente zonder aldaar een woonhuis te bezitten. En is dit zoo, dan blijft ten volle van kracht mijne bewering dat eene geheele categorie van kiezers hun stemrecht bij aanneming van dit wetsontwerp niet zullen kunnen uitoefenen.

De Minister en ook de geachte afgevaardigde uit Utrecht hebben er gisteren op gewezen, dat men dan toch om de kieswet uit te voeren, een bepaald woonhuis in eene gemeente moet hebben; men moet toch weten waar de biljetten moeten bezorgd worden, in welk onderkiesdistrict de kiezer moet stemmen. Ik geloof dat die moeilijkheid zeer gemakkelijk is op te lossen. De Minister vergete niet, dat het tamelijk onverschillig is in welk onderkiesdistrict of in welke afdeeling een kiezer stemt, want dit heeft op den uitslag der verkiezing niet den minsten invloed. Wanneer er derhalve in dat opzicht eene lacune in de kieswet mocht zijn, zal niemand er bezwaar tegen hebben dat dit bij administratieve maatregel worde aangevuld.

Een vroeger Minister heeft o. a. bepaald dat de stemopnemers hunne stem kunnen uitbrengen in de afdeeling of in het onderkiesdistrict waarin zij zitting hebben als stemopnemer.

Het is waar: met de letter van art. 38 der kieswet was dit niet geheel te rijmen, maar het was eene administratieve beslissing, waartegen niemand bezwaar kon hebben, omdat zij op den uitslag der verkiezingen niet den minsten invloed kon uitoefenen.

Maar, wat zal, bij aanneming van dit wetsontwerp, het geval zijn?

Dan is het zeer zeker niet onverschillig, of een kiezer in deze dan wel in gene wijk der gemeente als kiezer te boek staat. Dan toch zijn het alle hoofdkiesdistricten en zal de plaatsing van een kiezer in het ééne of andere hoofdkiesdistrict een zeer grooten invloed op den uitslag der verkiezingen kunnen uitoefenen. Juist daardoor ontstaat

10. Wijziging der Kieswet.

het bezwaar, dat hij, die geen bepaald woonhuis heeft in de gemeente en derhalve op de kiezerslijst niet met vermelding van woonplaats voorkomt, zijne stem niet zal kunnen uitbrengen, en dat door administratieve maatregelen die lacune niet zal kunnen worden aangevuld.

Er is door mij o. a. in dit opzicht ook over schippers gesproken en de Minister heeft die schippers zoo gereleveerd alsof ik van geen andere kiezers gerept had, terwijl ik toch op de uitsluiting van zeer velen gewezen heb.

Maar hoe dit ook zij, op de schippers, en meer bepaald op den éenen schipper, waarvan ik gisteren melding maakte wil ik nog even terugkomen. De Minister verklaart namelijk pertinent dat aan geen schipper, ten gevolge van dit wetsontwerp de gelegenheid zal worden ontnomen om zijne stem uit te brengen. Nu heb ik echter reeds gezegd, dat op de kiezerslijsten te Rotterdam een schipper voorkomt, met een aanslag van meer dan f 70 wegens grondbelasting, terwijl, achter zijn naam, op de lijst, aangeteekend staat: »woning aan boord». De Minister zal wel moeten toegeven, dat die schipper werkelijk mobiel, en den eenen keer hier, den anderen keer daar met zijn vaarttuig kan liggen, zelfs buiten de gemeente. Ik begrijp dan ook niet waarop de ontkenning van den Minister, dat daarin bezwaar gelegen is, kan steunen. Hij zal dien schipper toch niet willen verplichten om op eene bepaalde plaats met zijn schip te blijven liggen. De aanduiding »woonplaats aan boord» wijst dus geen bepaald deel der gemeente aan.

Verder staat daarbij nu wel aangeteekend waar de brieven en boodschappen voor dien schipper moeten bezorgd worden. Het gevolg zal nu wel zijn dat het stembiljet dan ook aldaar bezorgd wordt op die aangewezen plaats. Maar de Minister moet niet denken, dat hij daarmee gered is. Immers, wanneer dit wetsontwerp aangenomen wordt, moeten wij niet vragen of een kiezer een bepaald adres heeft, waar zijn brieven of boodschappen bezorgd moeten worden, maar welk woonhuis hij op 15 Februari bewoond heeft. Die schipper nu, Mijnheer de Voorzitter, heeft geen woonhuis en zal dus voortaan niet kunnen stemmen.

Nog een enkel woord omtrent de reclames.

Ik heb gisteren betoogd, dat eene reclame wegens plaatsing op eene verkeerde kiezerslijst of in een onjuist district, eene reclame is, die, volgens ieder, die de kieswet bestudeert, valt onder art. 11, 2°. De Minister blijft het tegendeel beweren en zegt, dat zij valt onder art. 11, 1°. Wanneer men, zooals ik gisteren heb getracht, den Minister aantoon, dat dan de kieswet eigenlijk iets onzinnigs zou hebben gedaan, daar als 'n de rechten van derden zeer weinig zouden zijn gewaarborgd, dan antwoordt hij: ik heb reeds zoo dikwijls gewezen op de gebreken van de kieswet en ook hier is zij gebrekkig. Dat is eene doodeenvoudige wijze van wetsinterpretatie, maar die m. i. weinig aanbeveling verdient. In elk geval kan de wetgever van de oorspronkelijke kieswet niet helpen, dat de Minister verzuimd heeft bij dit ontwerp eene wijziging te brengen in art. 11, 2°, en had hij dit gedaan dan zou hij zeer zeker tot de overtuiging gekomen zijn, dat eene dergelijke reclame onder art. 11, 2° thuis behoorde. Nu hij het niet gedaan heeft, houd ik vol, dat het recht van reclame geen waarborg kan geven tegen misbruiken als ik gisteren schetste.

Nu die misbruiken. Meet ik anderen naar mij zelven af, evenals de Minister scheen te doen, dan zou men misschien kunnen denken, dat het met die misbruiken zoo ver niet zou loopen; doch de geschiedenis leert ons het tegendeel, dat juist bij verkiezingen menigeen wel eens heenstapt over daden, die strikt genomen niet goed en juist zijn, alleen omdat men zich laat medeslepen door de zucht om zijne partij te doen zegevieren. Ik blijf volhouden, dat bij aanneming van dit wetsontwerp tal van misbruiken te voorzien zijn, althans wanneer het een enigszins warme strijd is en bij tamelijke gelijkheid der partijen.

De Minister heeft gisteren aan iets herinnerd, dat hij ook in zijn antwoord heeft besproken, namelijk dat de lodgers in elk geval geen aanleiding tot die misbruiken kunnen geven, omdat zij dan hun kiesrecht zouden

verliezen. Het doet mij leed te moeten gelooven, dat de Minister ook op dit punt heeft gedwaald, want bij raadpleging van de kieswet ziet men, dat de lodger zijn kiesrecht ontleent aan een verblijf van eenige maanden in een bepaald gedeelte van een perceel, voorafgaande aan 15 Februari, en derhalve is die lodger juist op 15 Februari volkomen vrij, zonder zijn kiesrecht eenigszins in gevaar te brengen, zich te verplaatsen naar het kiesdistrict, waar hij zijne stem wenscht uit te brengen.

Gisteren heb ik gezegd om de door mij ontwikkelde redenen niet met dit wetsontwerp te kunnen medegaan. Door de peroratie van den Minister zal ik mij van het voornemen om het te verwerpen niet laten afbrengen.

De heer **Pijnappel**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik het woord gevraagd heb, heb ik dit gedaan om twee redenen; vooreerst, omdat ik niet medega met al de argumenten, en daaronder van de voornaamste, die tegen dit wetsontwerp zijn aangevoerd, en in de tweede plaats om hetgeen de Minister aan het slot van zijne rede gezegd heeft.

Ik zal tegen dit wetsontwerp stemmen om de redenen, die de Minister gequalificeerd heeft als *nesterijen*, en ik acht mij verplicht aan te toonen dat dit geen *nesterijen* zijn.

Ik ben altijd voorstander geweest van kleine, zooveel mogelijk enkelvoudige kiesdistricten. Ik geloof zelfs dat ik zou heenstappen over de groote bezwaren, die aan de splitsing van de groote steden verbonden zijn, indien de zaak goed geregeld ware. Tevens ben ik van meening, dat de kieswet, zooals zij op dit oogenblik luidt, op partiele wijze mag worden herzien, vóór men de groote algemeene herziening ter hand neemt. De beide bezwaren, te dien aanzien gemaakt, wegen dus bij mij niet. Maar wanneer men eene zaak op een gansch nieuwen grondslag regelen wil, is het eene eerste vereischte dat zij goed worde geregeld, en dit is naar het mij voorkomt hier niet geschied. Dat de Eerste Kamer niet gewoon is over wijze van regeling, wanneer zij die gebrekkig oordeelt, lucht hartig heen te loopen, bewijst de herinnering aan de consignatie-wet en aan de wet omtrent het binnentreden eener woning tegen den wil des bewoners. Des te meer is zij verplicht bij dit ontwerp aan de wijze van regeling hare aandacht te schenken, nu het een zoo gewichtig onderwerp als het kiesrecht betreft. De Minister brengt in de kieswet, met betrekking tot de wijze van uitoefening van het kiesrecht, een geheel nieuw element, dat van *woonhuis*, in plaats van het tot dusver bestaan hebbend element van *woonplaats*; en zulks in betrekking tot de vraag met welke groep van kiezers men zijn kiesrecht zal uitoefenen. De Minister trachtte zooveel aan die onderscheiding te tornen, en sprak van *woning* in den zin van *inwoning*; maar hoewel *woning* in het gewone spraakgebruik weleens verwisseld wordt met *inwoning*, staat het als een paal boven water vast, dat naar het spraakgebruik van dit wetsontwerp daaraan die beteekenis niet kan gegeven worden. Daarin wordt gesproken van straat en huisnummer der woning, zoodat, buiten allen twijfel, het woord hier *woonhuis* beteekent.

Een bewijs verder, dat in het stelsel van het wetsontwerp en naar de bedoeling van den Minister, *woning* iets anders is, dan wat tot nog toe *woonplaats* heette, levert de verandering, die de Minister in het ontwerp heeft gebracht, na de aanmerking, die daarop door den heer Röell was gemaakt. In de zitting van 4 Februari zeide deze:

»Ik lees: »de straat en het huisnummer van hunne *woonplaats*». Wordt hier *woonplaats* bedoeld in den zin van art. 74 van het Burgerlijk Wetboek? Maar eene dergelijke *woonplaats* kan geen huisnummer hebben. Ik onderstel dat daarmee bedoeld wordt *woonhuis*, en dan zou de redactie eene verbetering in dien zin kunnen ondergaan.»

Welnu, die verbetering is dientengevolge door den Minister aangebracht.

De Minister brengt dus nu voor het eerst in de wet, als element voor de uitoefening van het kiesrecht, met

10. Wijziging der Kieswet.

betrokking tot de groepen van kiezers die te zamen het kiesrecht uitoefenen, het element van woonhuis en dit is niet goed geregeld, noch van kiesdistrict tot kiesdistrict, in dezelfde gemeente gelegen, noch van gemeente tot gemeente, indien de eene wel en de andere niet in kiesdistricten is verdeeld. Waar het *dezelfde* gemeente betreft, niet, omdat het hebben wel van woonplaats, maar niet van een woonhuis, het middel om het kiesrecht uit te oefenen, kan doen missen. Waar het *verschillende* gemeenten betreft, niet, omdat de 15de Februari niet dezelfde beteekenis heeft voor eene niet-gesplitste, als voor eene in kiesdistricten verdeelde gemeente.

In de tweede plaats, de Minister heeft ten aanzien van tal van zaken, die eene behoorlijke regeling eischen, gezegd: daarvoor moet de gemeente maar zorgen en dat zal zij ook wel doen. Dat is geene behoorlijke regeling van een element, hetwelk voor de uitoefening van het kiesrecht beslissend is.

De regeling van zoodanige zaak mag niet worden overgelaten aan de gemeenten. In de kieswet zelve moet de verplichting, hetzij aan de ingezetenen, hetzij aan de gemeente zijn opgelegd om daarvoor te zorgen; maar men moet niet afgaan op het vertrouwen, dat de gemeente wel zal doen, wat voor de goede werking der wet noodzakelijk is.

Zoo in eenige zaak, dan in de eerste plaats in de kieswet, een zoo gewichtig onderwerp, gelijk het ook door den Minister wordt beschouwd, was het noodig, dat de regeling volkomen in orde ware.

Juist daarom had de Minister (ik spreek hier niet met name van *dezen* Minister, maar van den Minister van Binnenlandsche Zaken in het algemeen) met de uiterste nauwkeurigheid dit onderwerp moeten behandelen, niet met overhaasting, en zoo tijdig dat, indien men het bij de eerstvolgende verkiezing had willen doen werken, de gebreken, die bij de behandeling in de Kamers voor den dag kwamen, nog hadden kunnen worden hersteld; wat thans het geval niet is, terwijl men toch daarom geen genoegen kan nemen met eene zoo slordige en gebrekkige regeling, als in zulk een gewichtig onderwerp niet geoorloofd is.

De heer **Kappeyne van de Coppello**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft in zijne breedvoerige verdediging van het wetsontwerp ook ruime aandacht geschonken aan het door mij gesprokene. Maar hij heeft tevens herinnerd dat hij niet weer repliceeren zal, zoodat hij mij niet van onhoffelijkheid zal beschuldigen, indien ook ik mij zeer beperk.

De Minister verwijt ons dat wij grondwettige bezwaren zoeken. Ik acht echter in gemoede den gewonen wetgever onbevoegd om al of niet over het scheppen van enkelvoudige districten te beslissen, zonder de zaak behoorlijk te hebben onderzocht.

Dit was echter bij dit wetsontwerp niet mogelijk; een amendement in dien geest was immers onmogelijk. De Regeering zeide: verlang niet van mij een wetsontwerp dat tegen mijne overtuiging strijdt. Dat vraag ik ook niet, maar wel dat de wetgever de vrijheid hebbe, om het met het oog op de Grondwet te onderzoeken en aan te nemen.

Wat nu het tweede betreft, zegt de Minister: die fout is ontdekt na de behandeling in de Tweede Kamer. Deze had toen het wetsontwerp opnieuw in de afdelingen moeten onderzoeken omdat het eene geheel nieuwe zaak was.

En nu is het geenszins verwonderlijk dat de Eerste Kamer dat eerst na de behandeling in de andere Kamer ontdekt. Ja, daar is dunkt mij de Eerste Kamer voor. Wanneer men in eene vroegere behandeling de zaak op eene slordige wijze behandelt, dan mag van ons geveerd worden dat wij de zaak beter nazien, en op de slordigheden attent maken.

En wijders wil ik over de quaestie of domicilie zonder résidence mogelijk is niet twisten, maar alleen deze opmerking maken: Volgens de Grondwet kan niemand hier te lande

kiezer zijn of hij moet zich hier te lande bevinden, hij moet zijn *ingezetene*. Het is dus geen fout in de kieswet dat deze wet het niet herhaalt, want omdat het in de Grondwet staat, behoeft het niet in de kieswet herhaald te worden. Maar indien iemand, die een jaar lang in Indië heeft gewoond en op zijne terugreis is naar Nederland, zich op 15 Februari bevindt in Marseille, maar in Maart hier komt en zich dan hier vestigt, dan komt hij op de alphabetische kiezerslijst. In welk kiesdistrict? De zaak ligt niet alleen in het verschil tusschen domicilie zonder résidence maar in het tijdstip; 25 April is het tijdstip van art. 2 der kieswet en 15 Februari dat van het amendement. En dat strijdt met elkander. Iemand kan op 15 Februari zijne woning gehad hebben op eene andere plaats en vóór 25 April zijn domicilie overgebracht hebben. Dus men behoeft zich niet eens af te vragen of men, als men de schippers schipperen moet en of er geen middelen zijn om in de praktijk hierin te voorzien; iemand die zijne woonplaats hier vestigt vóór het sluiten van de kiezerslijst en na 15 Februari, kan hier wel vragen geplaatst te worden op de alphabetische kiezerslijst, maar dit amendement maakt hem tot kiezer op non-activiteit.

En nu heeft de Minister veel gesproken over het recht. Mij dunkt daarmede treden wij op een terrein waarop men voorzichtig moet wezen; men kan het niet met het recht te ver drijven. Recht is iets zuiver individueels, en men moet zorgen dat men in zijne begrippen niet te veel het groote denkbeeld van recht verwisselt met het recht van de Kamer. Men moet niet het denkbeeld van recht zoeken in jaloezie, niet zeggen, indien een ander iets heeft wat ik niet op dezelfde wijze heb dat dan mij onrecht wordt aangedaan. Waarvoor organiseert de wet het kiesrecht? Om aan elken kiezer een recht te geven? Neen, om op die wijze te komen tot eene goede keuze van leden van de Staten-Generaal, die grooten invloed uitoefenen op de Regeering. En dus moet men niet vragen: kiezen wel alle kiezers gelijk, maar: hoe kiest men op de beste wijze?

Dit moge de Minister noemen eene antiquiteit, wanneer men er aan hecht dat de kiezers van dezelfde gemeente zonder onderscheid van rang en stand te zamen gaan. Hij moge het als eene idylle bespotten, maar hij zal het mij niet euvel duiden dat ik nog eenige antieke denkbeelden heb en het misschien prijzen dat nog niet alle poëzie in mij is uitgedoofd. De vader van de kieswet sprak aldus:

„Dat groote kiesdistricten bestanddeelen van verschillende soort, tot dusverre vreemd aan elkander, tot zamenwerken zullen nopen en verplichten, Mijne Heeren, ik acht het eene aanbeveling van groote kiesdistricten en ik houd mij overtuigd, zoover iemand eene overtuiging kan hebben ten aanzien van toekomstige waarschijnlijke zaken, ik houd mij overtuigd, dat tusschen de deelen des volks, tot dusver, ik wil niet zeggen *vreemd* of *gescheiden*, maar niet met elkander in verstandhouding, thans die verstandhouding, ten gevolge der zamenwerking, zal geboren worden, dat zij, op grond van het publiek belang, in verstandhouding zullen treden tot gezamenlijke keuze voor de algemeene vertegenwoordiging, en dat die zamenwerking voor het publiek belang zal terugwerken op de bijzondere belangen.”

Die woorden van Thorbecke houd ik steeds voor gulden woorden, want zij drukken mijns inziens het ware denkbeeld uit, waarom in de constitutioneele monarchie aan de kiezers het kiesrecht gegeven wordt, namelijk om hen gezamenlijk op te roepen om op de beste wijze te zorgen voor de belangen van het land. Men moet niet vragen of de eene kiezer iets meer te zeggen heeft dan de andere, want dat is het beginsel van de Grondwet niet; het kiezen is niet bepaaldelijk een recht maar in de eerste plaats een plicht.

Wanneer men die strenge gelijkheid van kiezers onderling wil doordrijven, dan moet men kiesdistricten maken hetzij van een gelijk getal kiezers, hetzij van even groote bevolking. Dergelijke eenvormigheid der kiesdistricten is afgestuit op de naar het oordeel van onze wetgeving onsplitbaarheid der gemeenten. Dat geldt voor de vorming van enkelvoudige districten evengoed als voor de vorming van meervoudige districten. Wanneer men dat onrecht

10. Wijziging der Kieswet.

herstellen wil, dan moet men beginnen met de gansche kiestabel en het geheele kiesrecht om te werken.

Nu heeft de Minister er aan herinnerd, dat ik mijne verwondering er over heb te kennen gegeven dat een *vir justus* onrecht kon bestendigen.

De Minister heeft rondborstig verklaard, dat hij van de verwerping van dit wetsontwerp geene portefeuille-quaestie maakte, welke op een politiek lichaam altijd eenigen rechtmatigen invloed uitoefent en hier zeer zeker ook uitoefenen zou, maar tot mijn groot leedwezen heeft de Minister eene andere pressie uitgeoefend, en de Kamer vrees aangejaagd voor de verontwaardiging van het publiek, welks gevoelen hij kent. Maar de Kamer staat boven dergelijke bedreigingen, boven het straatrumoer, boven verkiezingsmanifesten, en beoordeelt de zaken met het oog op de belangen van het land. Zij laat zich niet afbrengen van den goeden weg door bedreigingen, door het voorspiegelen van moeilijkheden die zij zich daardoor wellicht op den hals zou halen.

Ik zal dit wetsontwerp dus eenvoudig toetsen aan mijne denkbeelden omtrent de beginselen van ons staatsrecht, en zeg het den grondleggers van de Engelsche vrijheid na: *nolumus leges Angliae mutari* en roep den Minister met ernst toe: verknoei met uwe Bijbelsche spreuken de beproefde beginselen van ons staatsrecht niet!

De heer **De Savornin Lohman**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! Het spijt mij dat ik na het gesprokene een kort antwoord niet mag achterwege laten.

Ik zal niet in de details terugkomen, maar wil er op wijzen dat men zich mijns inziens aan eene soort van woordspeling schuldig maakt, door voortdurend alle klem te leggen op het woord »woonplaats» in art. 15, alsof in art. 1 niet uitdrukkelijk »woning» gebruikt wordt en in art. 2 der bestaande kieswet het woord »woonplaats» niet gebruikt werd. Daar toch staat, dat ingezetenen des Rijks zijn degenen die eene woonplaats hebben.

Wanneer men woorden zooals deze, die naar aanleiding van eene opmerking van een man met het gezag als dat van den heer Röell, na bedaard overleg in dit ontwerp opgenomen, op deze wijze bestrijdt, namelijk door het aanvoeren van allerlei theoretische bezwaren tegen de redactie, dan wordt het inderdaad onmogelijk om wetten te maken, tenzij ook aan de Eerste Kamer het recht van amendement geschonken worde.

Ik behoef niet opnieuw in al die onderscheidingen te treden over de beteekenis van het woord woonplaats, maar beroep mij op de duidelijke bepaling van het Burgerlijk Wetboek. En ook op hetgeen de heer Opzoomer zoo duidelijk zegt, dat woonplaats, domicilie, in den zin der wet, beteekent woonstede.

De redeneering van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, kan ik niet beamen. Wanneer een schipper geene woonplaats heeft kan hij niet op de kiezerslijst geplaatst worden volgens art. 8. Hij moet aan het gemeentebestuur duidelijk maken waar hij inwoner is, waar hij dus eene woning, woonstede, schip heeft, dat door hem wordt bewoond. Dit is het geldende recht en daarin wordt niets veranderd.

Wat de ontkenning betreft van dien geachten spreker, dat lodgers tegen 15 Februari kunnen gaan verhuizen, ten einde in een ander district de schaal te doen doorslaan, zoo verwijs ik naar het arrest van den Hoogen Raad van 2 Maart 1888 en naar de vonnissen van de rechtbanken te 's Hage van 24 Febr. 1888 en te Groningen van Maart 1888.

Evenmin is het juist wat de heer Pijnappel zegt, dat ik zou verklaard hebben, dat de gemeentebesturen zich maar uit de moeilijkheid moeten zien te werken.

Nee, de zaak behoort geregeld te zijn bij de wet en dat is zij; uitvoerig heb ik aangetoond dat er geen geval denkbaar is dat tot moeilijkheden aanleiding kan geven, of dat bezwaar bestaat ook reeds onder de bestaande wet. Daarover is echter nooit geklaagd en men heeft geen recht

thans die bezwaren hier ter bestrijding van dit wetsontwerp te doen wegen.

Wat heb ik gezegd? Dat het gemeentebestuur moet weten op welke gronden zij uitmaakt waar iemand woont; dat kan niet in de wet worden opgenomen, maar dat behoort ieder die tot de toepassing van de wet geroepen wordt, naar overtuiging uit te maken. Dat behoort en kan niet in de wet staan en heb ook ik niet te beslissen. Het is eene quaestio facti.

Het is ook niet billijk telkens te verkondigen dat dit wetsontwerp niet met de vereischte nauwkeurigheid zou samengesteld zijn.

Het voorstel werd voor het eerst ingediend met eene Nota van den heer Heemskerk in 1887; nadat deze Regeering het in den vorm van een wetsontwerp had gebracht heeft het den gewonen weg naar den Raad van State gevolgd. Met de opmerkingen van dien Raad is behoorlijk rekening gehouden. In de Tweede Kamer heeft het eene uitvoerige behandeling ondervonden; van overhaasting is dus geen sprake. Wel van vertraging, waaraan echter ik geen schuld heb. Moet men dan nog langzamer werken? Laat men zeggen dat men het wetsontwerp niet wil.

Maar men heeft geen recht, daar kom ik tegen op, ook in het belang van mijne ambtenaren, om te beweren, dat het wetsontwerp met overhaasting zou bewerkt zijn; dat is niet zoo; maar natuurlijk kunnen tegen elke uitdrukking in eene wet bezwaren gemaakt worden; ook gegronde bezwaren, dit geef ik toe; maar dan moet men niet zeggen dat er met overhaasting is gewerkt; men kan over eenig artikel verschil van opinie hebben, ook al is het met de meeste zorg bewerkt.

Ik kom intusschen niet meer op de details, gelijk ik zeide, want de zaak is genoegzaam besproken, ik kom alleen nog even terug op hetgeen de heer Fransen van de Putte, en in verband daarmee, op hetgeen de geachte afgevaardigde uit Noordholland gezegd heeft. De heer Kappeyne heeft zich van de zaak al heel gemakkelijk afgemaakt. Hij zeide: men moet niet zoo jaloersch op elkander zijn, want de wetgever behoeft niet te vragen of ieder kiezer wel precies hetzelfde recht heeft als de ander; dat doet er niet toe; het is alleen de vraag, of bij slot van rekening eene goede vertegenwoordiging verkregen wordt. Maar met zulke redeneeringen kan men de grootste onrechtvaardigheden, onbillikheden en ongelykheden goedpraten. Toen in de Tweede Kamer de opmerking gemaakt werd, dat aan al de Amsterdammers, en niet alleen, zooals elders het geval is, aan de inwoners van het kiesdistrict het recht van reclame gegeven werd tegen iemand, die verkeerd op de lijst was gebracht, riep de geachte afgevaardigde uit Emmen, de heer Smidt, verontwaardigd uit: waar blijft dan de rechtsgelijkheid van de burgers? Dit vond men dus reeds eene krenking van de rechtsgelijkheid. Nu wordt er gezegd, dat kiesrecht is eigenlijk geen recht van de kiezers. De een mag wel wat meer invloed hebben dan de ander. Dat steekt zoo nauw niet. Maar, Mijnheer de Voorzitter, volgens onze bestaande wetten, is het kiesrecht wel degelijk een recht dat aan de individuele kiezers gegeven is, natuurlijk met het doel om te komen tot eene goede Volksvertegenwoordiging.

De Tweede Kamer heeft met absolute meerderheid van stemmen, over een wetsontwerp dat haar eigen samenstelling betrof en met instemming ook van politieke tegenstanders van de Regeering, gemeend, dat door dit wetsontwerp op billijke wijze gezorgd werd voor de samenstelling van de Kamer. Zij heeft gemeend, ofschoon daar ook zeer bekwame mannen zitten, die de zaak van alle kanten hebben bekeken, dat dit wetsontwerp voor uitvoering vatbaar was. Zal nu de Eerste Kamer dit voorstel verwerpen?

Ik ben niet tegen de samenwerking, die de heer Kappeyne van de Coppello zoo wenschelijk acht; natuurlijk niet; hetgeen de heer Thorbecke sprak, zullen wij allen beamen; maar ontstaat die samenwerking door al de burgers in dezelfde stad te laten stemmen bij dezelfde stembus? Nee, juist bij de stembus zijn de kiezers verdeeld; de samenwerking geschiedt niet bij de stembus; zij geschiedt

20ste VERGADERING. — 10 APRIL 1891.

Behandeling van de wetsontwerpen nos. 10 en 9.

daar waar men samenkomt om de zaken te bespreken; vooraf komen de politieke vrienden bij elkander; maar niet de gemeenteleden; niet de armen en rijken om onderling broederlijk te overleggen, hoe zij meenen dat het gemeene best het best zal worden behartigd. Bij de stembus komt men ook bij elkaar; doch niet als vrienden, maar veeleer als vijanden.

De heer Kappeyne heeft gezegd, dat men, evenals in den tijd der Republiek, gemeentegewijs moest stemmen om met elkander te overleggen hoe de belangen van het algemeen moesten behartigd worden. Dit noem ik eenen geantiqueerden of eenen idyllischen toestand. Ik geloof dat dit geheel in strijd zou zijn met hetgeen Thorbecke noemde: de samenwerking van de nationale kiezers. Daarop komt het volgens onze kieswet aan. Die nationale kiezers, die door de Grondwet geroepen zijn, moeten allen dezelfde rechten hebben.

Nog even kom ik terug op hetgeen de heer Fransen van der Putte gezegd heeft. Hij zeide: wij hebben niet te kiezen tusschen het stelsel van enkele of meervoudige kiesdistricten; want er is nog een derde stelsel, het gemengde, dat wij thans bezitten. De geachte afgevaardigde heeft daarbij gewezen op het Belgische stelsel. Alles zeer fraai; maar dit stelsel dient evenmin als het gemengde stelsel dat vroeger ten onzent bestond, om aan de kiezers van de steden boven de kiezers van het platteland een voorrecht te geven, en nog veel minder om aan eene bestaande en erkende meerderheid in een district, hare overmacht te doen behouden. Zulke voorrechten zijn geheel in strijd met ons kiesrecht.

Toen in 1837 de kiestabel werd behandeld, was het kiesrecht reeds geregeld; daarbij had men geen onderscheid gemaakt tusschen steden en platteland dan voor zoover dit uit den aard der zaak voortvloeit. Toen is voorgesteld de verdeeling van het geheele land in enkelvoudige districten, en dat voorstel is niet verworpen omdat men een ander stelsel daarvoor in de plaats wilde hebben, maar omdat een deel van de liberale partij meenden dat men anders de zekerheid niet zou hebben van het verkrijgen der noodzakelijke meerderheid van $\frac{2}{3}$ der stemmen voor de grondwetsherziening, volstrekt niet omdat men met het oog op het bestaande kiesrecht, het nu bestaand zoogenaamd gemengd stelsel beter vond. Dit laatste is dan ook geen stelsel, omdat men, geheel willekeurig, alleen aan enkele steden met vooraf bekende meerderheid een voordeel geeft. Dat zou verdedigbaar zijn, als men het in verband gebracht had met het kiesrecht, maar dat is nimmer geschied. Men heeft de steden niet gesplitst om het overwicht te behouden.

De heer Fransen van de Putte heeft — en dit deed mij genoegen — duidelijk en klaar gezegd dat het hier wel degelijk eene politieke quaestie geldt en aangetoond dat in andere landen de indeeling der kiesdistricten ook als eene politieke quaestie wordt opgelost. Het is misschien de fout van deze Regeering dat zij dit niet genoeg beseft; dat zij te veel uitgaat van het beginsel dat zij niet is eene partijregeering, maar staat boven de partijen. De heer Fransen van de Putte heeft zelfs het argument aan de hand gedaan om aan te toonen, welke te dezen aanzien de aard is van deze Regeering, want hij heeft zeer luist herinnerd dat de wijziging der wet op het lager onderwijs niet heeft gestrekt om aan eene partij genoegen te geven, maar dat zij ook strekte om, wat anders niet in de tendenzen van deze Regeering kon liggen, het openbaar onderwijs te versterken.

Ik mag nog meer zeggen, Mijnheer de Voorzitter! Wij staan op dit oogenblik voor de verkiezingen. Een groote strijd zal daarbij gestreden worden niet tusschen linker- en rechterzijde alleen, maar ook in de rechterzijde zelf, omdat de Regeering den moed heeft gehad om te vragen omtrent een gewichtig punt van Regeeringsbeleid, niet: wat eischen de partijen, maar wat eischt 'slands belang? En toen zij dit naar haar beste weten had uitgemaakt, in dien zin heeft gehandeld, *advienne que pourra*.

Daarom heb ik de vrijheid genomen en blijf ik volhouden

dat ook dit voorstel is gedaan in 'slands belang om der rechtvaardigheids wille, door eene Regeering die staat boven de partijen, en ten sterkste ontkent ik wat gezegd is door den heer Fransen van de Putte, dat dit wetsontwerp zou dragen het kenmerk van eene partijwet, dat het is".

Mijnheer de Voorzitter, het is geen bedreiging, wanneer ik er op gewezen heb dat na verwerping van dit wetsontwerp anderen buiten deze Kamer zullen oordeelen, wie in deze recht heeft gehad of onrecht. Het is geen bedreiging, wanneer ik verwijs zelfs naar het oordeel van de politieke geloofsgenooten van de meerderheid van deze Kamer. Velen die over deze zaak zullen oordeelen in het land zullen al deze discussiën niet kunnen volgen en niet al deze haarkloverijen en bespiegelingen nagaan. Wanneer ik het woord haarkloverijen bezit, dan bedoel ik hiermede geen minachting uit te spreken voor de gevoerde beschouwingen, maar alleen uit te drukken, dat voor het publiek, dat over deze zaak een oordeel zal vellen, al deze uitleggingen van wettelijke bepalingen haarkloverijen schijnen. Dat publiek zal dus daárover niet oordeelen, maar wel over de vraag: waarom aan een deel van het land een voorrecht wordt gegeven, dat aan het andere wordt onthouden? Indien men in deze Kamer gezegd had: dit voorrecht moet ophouden, maar dien een ander wetsontwerp in, want in het tegenwoordige zijn fouten, dan ware eene afstemming nog te verdedigen. Maar nu te zeggen, dat er van geen bevoorrechtiging sprake is; dat men niet zoo jaloersch op elkander moet zijn; dat het wel goed is dat de eene kiezer wat meer invloed heeft dan de ander, dat komt mij voor niet verdedigbaar te zijn; dat is wel heel genoeglijk voor degenen die de macht daardoor in handen houden, maar het is onbillijk voor hen wien rechtmatige invloed daardoor ontnomen wordt.

Ik besluit, Mijnheer de Voorzitter, en blijf volhouden dat dit voorstel is ingediend alleen om een onrecht weg te nemen dat, natuurlijk naar het subjectieve oordeel der Regeering, bestaat, en dat men dit heeft trachten te doen op zoodanige wijze dat geen andere partij het recht heeft te spreken van partijwet.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het wetsontwerp wordt in stemming gebracht en met 32 tegen 14 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Van Swinderen, Coenen, Welt, Cremers, Stork, Donker, Kappeyne van de Coppello, Fransen van de Putte, Wertheim, Van der Breggen, Van Lier, Pijnappel, Insinger, Viruly, Van Tienhoven, Breuning, Six, Van Gennep, Vlieland Hein, Bultman, Van Roijen, Vening Meinesz, Van Nagell van Ampsen, Nijsingh, Van Akerlaken, Moolenburgh, Van Welderen, Rengers, Prins, Van Alphen, Alberda van Ekenstein, Blijdenstein en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Smits van Oijen, Van Nispen tot Pannerden, Smitz, Verbeijen, Merkelbach, Prinzen, Regout, Magnée, Van Lynden van Hemmen, De Bruyn, Van Nispen, Melvil van Lynden, Pyls en Van Pallandt van Waardenburg en Neerijnen.

II. GOEDKEURING DER OP 15 AUGUSTUS 1889 TE LONDEN DOOR NEDERLAND EN GROOT-BRITANNIË EN IERLAND GESLOTEN ADDITIONEELE OVEREENKOMST TOT WIJZIGING VAN ART. 4 VAN HET HANDELS- EN SCHEEPVAARTVERDRAG VAN 27 OCTOBER 1837. (9)

Dit wetsontwerp wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De heer Van Gennep, lid der Commissie voor de Verzoekschriften, brengt, namens deze, de volgende verslagen uit:

In handen van uwe Commissie voor de Verzoekschriften zijn gesteld de volgende adressen:

I. Een van het hoofdbestuur der Vereeniging van landbouwers, die suikerbieten verbouwen, te Steenbergem.

Requestrant wijst, in verband met den gedrukten toestand waarin de landbouw sedert jaren verkeert, op het groote belang van vele landbouwers bij de beetwortelteelt en op den gunstigen uitslag der pogingen om die cultuur tot ontwikkeling te brengen.

Door de aanneming van het wetsontwerp op den suikercijns, zal echter die teelt niet meer met voordeel gedreven kunnen worden, daar reeds nu uit de lagere prijzen der beetwortels blijkt, dat de suikerfabrikant den mogelijken bijslag op den accijns op den landbouw verhaalt.

Requestrant verzoekt dus eerbiedig maar dringend, dat de Kamer hare goedkeuring aan dat wetsontwerp onthoude.

II. Een van de Vereeniging voor Handel en Nijverheid te 's Gravenhage.

Requestrante betoogt dat:

1°. het porto van brieven en briefkaarten naar West-Indië duurder is van uit Nederland dan van uit België;

2°. postwissels naar Nederlandsch-Indië duurder zijn dan in België, en ook duurder dan wanneer zij van hier naar Egypte, Argentijnsche Republiek, Amerika en Britsch-Indië worden verzonden;

3°. de pakketpost naar Nederlandsch-Indië aldaar zoo geregeld is, dat daarvan weinig gebruik wordt gemaakt, terwijl er ook geene gelegenheid bestaat tot het verzenden van verrekenpakketten, noch tot het aanbieden ter inning van quitantiën, ofschoon door middel der Nederlandsche posterij wel quitantiën in de Fransche koloniën kunnen worden ontvangen.

Requestrante vindt mitsdien in art. 25 van het wetsontwerp op de regeling der posterij aanleiding om de Kamer te verzoeken, bij de Regeering op eene milde regeling in het postverkeer tusschen Nederland en zijne koloniën en bezittingen te willen aandringen, opdat voortaan de Nederlanders niet langer bij de buitenlanders zullen achterstaan.

Daar beide adressen betrekking hebben op bij de Kamer aanhangige wetsontwerpen, heeft uwe Commissie de eer voor te stellen, deze verzoekschriften neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

III. Een van Gedeputeerde Staten van Friesland. Deze bieden bij missive van 17 Juli 1890 aan de Kamer aan een adres van de Staten hunner provincie, betreffende het wetsontwerp tot bekrachtiging van den onderhandschen verkoop aan de Leeuwarder Waterleidingmaatschappij van gedeelten van het Pikmeer en de Ee, met verzoek dit bij de Kamer ter tafel te brengen.

Aangezien het wetsontwerp waarop het adres betrekking heeft, dato 26 November 1890 door de Regeering is ingetrokken, heeft uwe Commissie de eer voor te stellen ten aanzien van de missive en het daarbij bedoelde adres over te gaan tot de orde van den dag.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

III. GOEDKEURING VAN DE OP 15 NOVEMBER 1889 TE 'S GRAVENHAGE UITGEWISSELDE VERKLARING MET HET DUITSCHE RIJK NOPENS DE VAN WEERSZIJDEN TE NEMEN MAAT-REGEN TEGEN DEN ZOOGENAAMDEN HANDEL IN VROUWEN EN MEISJES. (21)

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Hartsen**, Minister van Buitenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! In het Eindverslag is o. a. eene opmerking gemaakt wegens het verschil in vorm tusschen deze Verklaring en vroegere van gelijke strekking. Dat verschijnsel laat zich gemakkelijk verklaren door het feit, dat iedere verklaring of overeenkomst op zich zelve heeft gestaan en een afzonderlijk onderwerp van overleg heeft uitgemaakt voor elke der betrokken Mogendheden, niet

alleen wat den inhoud, maar ook wat den vorm aangaat. Overigens heeft het verschil in vorm niet den minsten invloed op het wezen der zaak.

Verder is gevraagd, welk verschil er bestaat tusschen een »verdrag» en eene »verklaring».

Het onderscheid tusschen een verdrag en eene verklaring ligt zoowel in den vorm als in den inhoud of het belang van het onderwerp.

Bij een formeel verdrag heeft overlegging van volmachten van den Vorst of het hoofd van den Staat plaats en worden in den regel wederzijdsche rechten en concessiën bedongen.

De vorm van verklaringen die niet door gevolmachtigden, maar eenvoudig door of namens de Regeeringen worden geteekend, is gebruikelijk voor onderwerpen van minder belang.

Van eene verklaring als deze zou dan ook alleen mededeeling aan de Staten-Generaal geschieden, ware het niet, dat daarbij door den Staat geldelijke verplichtingen worden op zich genomen, die volgens art. 89 der Grondwet de goedkeuring van de Kamers noodig maken.

Hetzij tractaat of verklaring het geldt hier toch eene internationale schikking alleen verschillende in den vorm.

De heer **Ruys van Beerenbroek**, Minister van Justitie: Er rest nog aan de Regeering te antwoorden op een tweetal vragen, die in het Verslag zijn gedaan.

In de eerste plaats wordt daar gevraagd, wat verstaan moet worden onder de uitdrukking »binnen de wettelijke grenzen», voorkomende in art. 1 der Verklaring. De Regeering verstaat daaronder: »voor zoover de wetten hier te lande toelaten, met inachtneming van de vormen bij die wetten voorgeschreven.» Zoo zal in menig geval gebruik gemaakt kunnen worden van de bepalingen der wet van 13 Augustus 1849 (*Staatsblad* n°. 139), regerende de toelating en uitzetting van vreemdelingen. Het geldt toch hierbij uitsluiting vreemde vrouwen, die, willen zij hier te lande worden toegelaten, moeten voldoen aan het bepaalde in art. 1 dier wet, en derhalve voldoende middelen van bestaan moeten bezitten, of door werkzaamheid kunnen verkrijgen.

Nu heeft de Regeering reeds in de gewisselde schrifturen als hare zienswijze uitgesproken, dat in het zich overgeven aan ontucht niet een »middel van bestaan» in den zin der wet kan worden gevonden.

Ten opzichte van dergelijke vreemde vrouwen gelden ook de bepalingen der artt. 2—11 dier wet, zoodat bij iedere aanvraag tot toelating het hoofd van politie der gemeente, waar de vreemde vrouw zich bevindt, vóór het uitreiken van den verblijfspas, haar voor zich kan laten verspreiden, ten einde haar te ondervragen om te kunnen beoordeelen, in hoeverre er termen aanwezig zijn, om haar een reis- en verblijfspas uit te reiken. In zeer vele gevallen zal derhalve reeds krachtens de evengenoemde wet door de hoofden van politie der gemeenten het verhoor plaats hebben in art. 1 der Verklaring bedoeld, en daarvan proces-verbaal kunnen worden opgemaakt.

Wat aangaat de ook thans wederom gemaakte bemerking ten opzichte van art. 6 dezer Verklaring, waarin de Nederlandsche Staat geldelijke verplichtingen op zich neemt, waar het geldt het tot aan de grenzen uitgeleide doen van dergelijke personen, dat namelijk de bepaling van art. 6 voor den Staat aanzienlijke kosten na zich kan slepen, zij opgemerkt dat die kosten van zeer weinig beteekenis zullen zijn. Immers dergelijke vrouwen worden onder geleide aan de Rijksgrens gebracht en wanneer zij, voordat dit plaats heeft, gedurende korten tijd in bewaring moeten gehouden worden, dan geschiedt dit overeenkomstig de wettelijke bepalingen in een passantenhuis of in een huis van bewaring.

Daaraan zijn uit den aard der zaak zeer luttel kosten verbonden. De uitgeleiding moet geschieden onder geleide en dit geleide evenals de uit te geleiden personen worden kosteloos langs de spoorwegen vervoerd. Wat de minderjarige personen betreft, die door hunne ouders worden opgevorderd en welke door deze hier afgehaald worden, voor den Staat vervallen natuurlijk ten hunnen opzichte alle kosten.

12. Internationale overeenkomst betreffende den verkoop van sterken drank op de Noordzee.

De beraadslaging wordt gesloten en het wetsontwerp zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

IV. BEPALINGEN TER UITVOERING VAN DE OP 16 NOVEMBER 1887 TE 'S GRAVENHAGE GESLOTEN INTERNATIONALE OVEREENKOMST, STREKKENDE TOT HET TEGENGAAN DER MISBRUIKEN VOORTVLOEIENDE UIT DEN VERKOOP VAN STERKEN DRANK ONDER DE VISSCHERS OP DE NOORDZEE, BUITEN DE TERRITORIALE WATEREN, GOEDGEKEURD BIJ DE WET VAN 9 AUGUSTUS 1888 (STAATSBLADE N°. 123) EN TOT HET TEGENGAAN VAN SOORTGELIJKE MISBRUIKEN IN DE TERRITORIALE WATEREN DES RIJKS. (12)

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Cremers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik betreur dat de Regeering heeft goedgevonden in hetzelfde wetsontwerp te vereenigen de bepalingen tot het tegengaan van misbruiken, voortvloeiende uit den verkoop van sterken drank in de Noordzee *buiten* de territoriale wateren, en die tot het tegengaan van dezelfde misbruiken *in* de territoriale wateren.

De Regeering zegt in de Memorie van Toelichting, dat dit wenschelijk was, omdat anders deze wateren zouden worden gebruikt tot den handel, die in open zee verboden was. Zeker moeten ook tegen dezen handel bepalingen worden vastgesteld. Maar waarom dit niet liever gedaan bij een afzonderlijk wetsontwerp? Door de samenstelling toch ontstaat wel eenige verwarring en is in elk geval het wetsontwerp uitgezet tot 22 meest zeer lange artikelen, die voor de niet zeer ontwikkelde belanghebbenden wellicht zullen blijken niet zeer duidelijk te zijn.

Hoewel ik dit betreur, heb ik daarom echter tegen dit wetsontwerp geen bezwaar.

Als ik dan toch het woord gevraagd heb bij deze beraadslaging, dan is het niet om de beide wijzigingen, die door de Regeering op den vooravond van de behandeling van het wetsontwerp in de Tweede Kamer in het wetsontwerp gebracht zijn, en die daar alleen aanleiding hebben gegeven tot discussie, te bespreken, maar om naar aanleiding van het wetsontwerp twee andere punten ter sprake te brengen.

In de eerste plaats de onverklaarbare verdraging die de behandeling van het wetsontwerp van de zijde der Regeering heeft ondervonden, en in de tweede plaats de definitie die nu door de Regeering van de uitdrukking „territoriale wateren” wordt gegeven.

Wat het eerste punt betreft zal het bijna overbodig zijn te herinneren dat hier sinds lang algemeen geklaagd wordt over de traagheid onzer wetgeving. Bij de jongste verkiezingen werd door de partijen die thans de meerderheid vormen, beweerd dat de schuld daarvan alleen lag aan de liberalen en aan de Staten-Generaal, die zoo ongelukkig traag hadden gewerkt. Kon men die liberalen maar in de minderheid brengen dan zou er wel hard moeten worden gewerkt maar alles zou dan beter gaan en vlugger van stapel lopen. Na drie jaren kunnen niet alleen de liberalen daarvan niet veel bespeuren, maar ook aan den vrienden der Regeering valt het niet mede. Doch terwijl deze niet kunnen ontkennen dat thans wellicht nog minder vlug wordt gewerkt, wordt daarom toch wederom de schuld gegeven aan de liberalen en de Staten-Generaal.

Tot staving van een en ander zou ik gaarne een allermerkwaardigst artikel uit het hoofdorgaan der anti-revolutionnaire partij, van 26 April jl., getiteld *Trage wetgeving*, hebben voorgelezen, maar ik begrijp dat daartegen bezwaar kan bestaan. Terwijl ik het dus aan mijne medeleden ter lezing aanbeveel en aanbied, zij het mij vergund zeer in het kort mede te deelen, dat het blad zegt dat de liberalisten spottend door het land roepen: „Nu ja, Ministers zijn er wel, maar de heeren kunnen niet werken.

»Tegenover die klacht hebben we ons nooit in postuur gezet, en ook onzerzijds nooit verheeld dat *krachtiger initiatief* van deze Regeering behoorde uit te gaan.”

En verder dat in andere landen een pas opgetreden Kabinet soms reeds in drie, vier weken met belangrijke ontwerpen gereed is. Maar hier werkt alles *traag*. Zoo echt Hollandsch-bedaard en trekschuitachtig-langzaam, om ten slotte breedvoerig te betoogen dat de schuld natuurlijk niet ligt aan deze Ministers maar aan de ministerieele bureaux, den Raad van State, de Staten-Generaal, en aan het obstructionisme en den slakkengang hier op wetgevend terrein onder de heerschappij der liberalen inheemsch geworden.

Het zal wel onnoodig zijn dit laatste, dat natuurlijk alleen geschreven is voor ons Christenvolk, voor de kleine luiden, te weerspreken; maar ik meen dat het zijn nut kan hebben in een concreet geval bij dit wetsontwerp aan te toonen, dat de ongehoorde vertraging ligt aan de Regeering en niet aan de Staten-Generaal.

Dit wetsontwerp is om meer dan eene reden spoedeisend en omdat het strekt om uitvoering te geven aan een met vijf bevriende Mogendheden gesloten tractaat, waarvan het initiatief was uitgegaan van de Nederlandsche Regeering, en omdat het moet tegengaan misbruiken die aanleiding geven tot vechtpartijen en diefstal, tot moord en doodslag, en omdat volgens de verklaring van de Regeering zelve de eer der Nederlandsche natie er mede gemoeid is.

In de vergadering van 26 Juli 1888 verklaarde toch de Minister van Buitenlandsche Zaken, „dat op de Nederlandsche natie een gevoel van plicht en eer rustte, om dat misbruik tegen te gaan, omdat het grootendeels door Nederlanders werd gepleegd”.

De internationale overeenkomst, waaraan dit wetsontwerp uitvoering moet geven, werd den 17den November 1887 te 's Gravenhage gesloten, en reeds den volgende avond in de *Staatscourant* ter algemeene kennis gebracht. Zij vond dadelijk algemeene instemming, behalve wellicht te Schiedam, en het nationaal gevoel werd gestreeld door de gedachte, dat zij te danken was aan het krachtig initiatief van den Nederlandschen Minister van Buitenlandsche Zaken, niet den tegenwoordigen maar den vorigen, en omdat er weder een tractaat van eenige beteekenis binnen de residentie was gesloten.

Het wetsontwerp tot goedkeuring van de overeenkomst werd op 6 Juni 1888, dus bijna 7 maanden later, door dit Ministerie ingediend. Het vereischte geene voorbereiding, het bestond slechts uit een ééuig artikel, houdende goedkeuring van het tractaat. In het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer werd toen reeds geklaagd, dat de Regeering daarmede zoo lang had gedraald. Twee maanden na de indiening stond de wet in het *Staatsblad*. Het wetsontwerp tot uitvoering van het tractaat, dat, volgens de verklaring van den Minister van Buitenlandsche Zaken in de vergadering van 26 Juli jl., toen reeds in behandeling was en binnen een niet al te ver verwijderd tijdsverloop den Raad van State zoude bereiken, werd eerst den 9den Juni 1889, bijna een geheel jaar later, ingediend.

De Commissie van Rapporteurs van de Tweede Kamer, waarvan de Voorzitter vooral zulk een hoogst belangrijk aandeel nam in de behandeling van de wet tot wijziging van het lager onderwijs, kon toen geen Voorloopig Verslag opmaken.

Op 24 September 1889 besloot de Tweede Kamer de werkzaamheden te hervatten, en werd de Commissie van Rapporteurs verzocht, het Voorloopig Verslag zoo spoedig mogelijk uit te brengen, aangezien het wetsontwerp strekte tot uitvoering van eene internationale overeenkomst en de beleefdheid jegens vijf bevriende Mogendheden gebod daarmede spoed te maken.

De Commissie van Rapporteurs gaf daaraan gehoor, en het Voorloopig Verslag werd 8 dagen later, op 3 October, uitgebracht.

Eerst op 10 Juli 1890, dus 9 maanden later, toen de Tweede Kamer reeds naar huis was, en niet voor September bijeen zou komen en dus eigenlijk in effectu bijna een geheel jaar later, kwam het antwoord der Regeering.

Wat mag toch wel de oorzaak zijn van zulk eene onge-

12. Internationale overeenkomst betreffende den verkoop van sterken drank op de Noordzee.

hoorde vertraging? Ook in het buitenland verwekte dat verbazing, en mij werd herhaaldelijk door meer dan een der vreemde gezanten gevraagd, waarom de Staten-Generaal het wetsontwerp niet wilden behandelen. Ik moest daarop eindelijk wel antwoorden dat zulks niet lag aan de Staten-Generaal, die geduldig op het Regeeringsantwoord moesten wachten, maar wat de oorzaak der vertraging was, bleef voor mij zelf een raadsel.

In het Voorloopig Verslag komen in het geheel geene algemeene beschouwingen voor. Slechts bij zes artikelen worden eenige kleine aanmerkingen gemaakt en een paar vragen gedaan. Het geheele Voorloopig Verslag is nog niet recht één kolom druks groot.

Is de oorzaak der vertraging wellicht ook gelegen in de beantwoording van eene der vragen? en hiermede kom ik tot het tweede punt dat ik wensch te bespreken. Die vraag was: of de Regeering nader »nauwkeurig wilde aanwijzen wat zij verstaat onder de uitdrukking territoriale wateren in deze wet herhaaldelijk voorkomende. Te dien opzichte mocht in het bijzonder met het oog op de Zuiderzee en de Zeeuwsche stroomen, geen zweem van onzekerheid bestaan? De vraag was op zich zelve niet moeilijk te beantwoorden. Ieder, die slechts eene zeer oppervlakkige kennis had van het volkenrecht, kon dit dadelijk doen, en ieder, die er in het geheel geen kennis van had, kan het antwoord binnen vijf minuten in het eerste het beste handboek vinden. Maar met het oog op hetgeen de Regeering een jaar vroeger verklaard en gedaan had was de beantwoording dier vraag toch nog al netelig. De Regeering antwoordde:

»Onder territoriale wateren is, volgens art. 3 van het ontwerp en volgens art. 1 der wet van 26 October 1889 (*Staatsblad* n°. 135), te verstaan de kring van drie mijlen, binnen welken, bij art. 2 der overeenkomst van 6 Mei 1882, goedgekeurd bij de wet van 15 Juni 1883 (*Staatsblad* n°. 73), den Nederlandschen visschers het uitsluitend recht van visscherij is toegekend.

»Uit de 1ste alinea van eerstgemeld artikel blijkt reeds, dat die kring moet worden gemeten van af de noordelijke eilandenreeks, en dat de Zuiderzee voor die meting niet in aanmerking komt», enz.

Duidelijkshalve zal ik dat antwoord nog eens lezen met weglating van de verwarrende aanhalingen van Staatsbladen, wetten of artikelen en dan luidt het aldus: Onder territoriale wateren is te verstaan de kring van drie mijlen binnen welken den Nederlandschen visschers het uitsluitend vischrecht is toegekend. Het blijkt reeds dat die kring moet worden gemeten van af de noordelijke eilandenreeks en dat de Zuiderzee voor die meting niet in aanmerking komt enz.

In het Verslag van deze Kamer wordt gezegd, dat dit antwoord niets aan duidelijkheid te wenschen overlaat. Ik wil dit niet weerleggen, wanneer hier alleen gesproken, alleen bedoeld wordt de opvatting van de Regeering, maar toch kan ik het antwoord niet mooi vinden, en als het eene definitie moet heeten, zou ik mij veroorloven het bepaald slecht te vinden.

In de eerste plaats wordt hier gezegd, dat onder territoriale wateren te verstaan is de kring van drie mijlen, en een kring vormen die wateren alleen dan, wanneer er sprake is van een eiland in open zee, en dat is Nederland, voor zoover ik weet, niet.

In de tweede plaats moet men uit dit antwoord opmaken, dat het criterium, het kenteken of begrip van territoriale wateren bestaat of ontstaan is uit het toekennen van het uitsluitend vischrecht aan Nederlandsche visschers, terwijl juist omgekeerd aan de Nederlandsche visschers het uitsluitend vischrecht is toegekend in zee tot op drie mijlen afstand van het strand, omdat die zoom of strook der zee langs de kust uitmaakt de territoriale wateren.

In de derde plaats wordt hier gezegd dat de territoriale wateren in het algemeen, niet alleen die welke uitsluitend in aanmerking komen bij de beoordeeling van den toestand der Zuiderzee, maar alle territoriale wateren moeten worden gemeten van af de noordelijke eilandenreeks.

Maar duidelijk of juist vind ik dit antwoord niet, vooral als ik bedenken dat de Commissie van Rapporteurs der Tweede Kamer uitdrukkelijk had verzocht om een nauwkeurig antwoord te mogen ontvangen. Maar hoewel ik betreurt dat dat antwoord niet nauwkeuriger is uitgevallen, zoo wil ik daaraan toch niet te veel waarde hechten, omdat uit hetgeen volgt blijkt dat de Regeering nu eindelijk begrijpt dat de Zuiderzee en de Zeeuwsche stroomen niet tot de territoriale wateren behooren en daar hoegenaamd niets mee te maken hebben.

De Regeering zegt dat dit voldoende blijkt uit art. 2 der overeenkomst van 1882, maar wijst toch, zooals zij zich uitdrukt »ten overvloede» op het proces-verbaal der Conferentie van 1881 en op het verslag toen door de Nederlandsche gedelegeerden uitgebracht.

Maar een jaar vroeger, toen de Regeering wellicht nog geen voldoende studie had kunnen maken van het volkenrecht, werd door haar uit hetzelfde art. 2 in het breede betoog! dat de Zuiderzee en de Zeeuwsche stroomen tot de territoriale wateren moeten gerekend worden. Aangezien, zegt de Memorie van Beantwoording van de wet, houdende bepalingen tegen het visschen door opvarenden van vreemde vaartuigen in de territoriale wateren van het Rijk: »aangezien volgens art. 2 der vermelde internationale overeenkomst de Zuiderzee en de Zeeuwsche stroomen tot de territoriale wateren moeten gerekend worden, is het duidelijk, dat deze wet ook daarop betrekking zal hebben;» en verder zegt de Regeering, »dat de Nederlandsche wetgever nooit aan vreemde visschers vergunning heeft gegeven op de Zuiderzee te visschen, maar al had hij het ook gedaan, al ware dit zoo, dat zou de Nederlandsche wetgever, die in dezen niet gebonden is door eenig tractaat, toch vrij zijn op die toestemming terug te komen, evenzeer voor zooveel betreft de Zuiderzee als ten opzichte van ander territoriaal water, waarvoor trouwens de wet van 1881 ook geldt. En al beschouwt men de Zuiderzee als een binnenwater, zoo moet zij toch tevens als territoriaal water worden aangemerkt, omdat de Nederlandsche Staat daarop vrij en onbelemmerd zijne hoogheidsrechten vermag uit te oefenen, als behoorde zij tot zijn grondgebied».

Het was toen dus *duidelijk* dat elke wet, die uitsluitend handelt over het visschen in de territoriale wateren van het Rijk, ook gold voor de Zuiderzee en de Zeeuwsche stroomen, omdat deze tot de territoriale wateren moeten gerekend worden.

Nu is het waar dat de verklaring, die de Regeering bij het wetsontwerp, dat wij thans behandelen, heeft afgelegd, dat de Zuiderzee en de Zeeuwsche stroomen *niet* tot de territoriale wateren behooren, van later dagteekening is, en door de ondertekening van drie Ministers bekrachtigd wordt. Maar de vroegere verklaring, dat zij daartoe *wel* gerekend moeten worden, was ook door die drie Ministers bekrachtigd, en droeg bovendien de in eene quaestie over het volkenrecht onschatbare handteekening van den Minister van Buitenlandsche Zaken.

Hoe merkwaardig dit alles ook is, en hoezeer ik overtuigd ben dat het een unicum is in onze — en wellicht ook in eenige andere — parlementaire geschiedenis, zou ik dit punt wellicht toch onbesproken hebben gelaten, als niet op gezag van de drie Ministers, die nu verklaren dat de Zuiderzee en de Zeeuwsche stroomen niets met de territoriale wateren te maken hebben, gesteund en bijgestaan door den Minister van Buitenlandsche Zaken, vóór 1½ jaar een wetsontwerp was aangenomen, waarin de tegenovergestelde meening, wat de Zeeuwsche stroomen betreft, bij de wet bekrachtigd is.

In de zoo even aangehaalde wet van 26 October 1889 (*Staatsblad* n°. 135) houdende bepalingen tegen het visschen door opvarenden van vreemde vaartuigen in de territoriale wateren van het Rijk, volgt op de eerste alinea van art. 1, die dat verbod vaststelt, dadelijk in eene tweede alinea eene uitzondering ten behoeve van ingezetenen van België.

»Door dit verbod» zoo luidt die alinea, »wordt geene verandering geacht in de rechten aan ingezetenen van het Koninkrijk België, toegekend bij het tot het Koninkrijk

20ste VERGADERING. — 10 APRIL 1891.

12. Internationale overeenkomst betreffende den verkoop van sterken drank op de Noordzee.

besluit van 9 September 1843 (*Staatsblad* n°. 45) behorende en bij de verklaring, op gronden in het Koninklijk besluit van 20 April 1884 (*Staatsblad* n°. 52) gewijzigde reglement ter uitvoering van art. 9 van het tractaat van 19 April 1839 (*Staatsblad* 1839 n°. 26) betreffende de uitoefening van het recht der visscherij en van den vischhandel."

Als men de beteekenis van deze alinea, die en door de redactie en door het wegvallen van een paar komma's en vooral door de menigvuldige aanhalingen, niet zeer duidelijk is, en men de reglementen tot uitvoering van art. 9 van het tractaat van 1839 die in het *Staatsblad* niet minder dan 260 bladzijden vullen, heeft doorgeworsteld om de hier bedoelde rechten op te sporen, en daarna ook de wijziging van 1884 heeft opgeslagen, dan komt men eindelijk tot de conclusie, dat hier alleen bedoeld wordt het recht van de ingezetenen van België om op de Westerschelde te visschen. Ontdaan van de talrijke aanhalingen van tractaten, Koninklijke besluiten, artikelen en Staatsbladen zou die alinea moeten luiden:

"Door dit verbod aan opvarenden van vreemde vaartuigen om op zee in de territoriale wateren te visschen wordt geen inbreuk gemaakt op het recht van de ingezetenen van België om op het territoriaal water de Westerschelde te visschen." Nu zou men mij kunnen toevoegen; nu ja, we moeten bekennen dat dat alles zeer vreemd, zeer wonderlijk is en dat Opzoumer daaruit opnieuw onze achterlijkheid in de kunst van wetgeving zou kunnen betoogen, maar kwaad kan het toch niet. Ik ben er niet zoo geheel zeker van dat het geen kwaad kan.

Na de scheiding van Nederland en België hebben er herhaaldelijk onaangename en ernstige gedachtenwisselingen plaats gehad tusschen de Regeeringen van beide landen over den omvang en de strekking van de rechten aan België en aan de Belgische ingezetenen toegekend. Meer dan eens heeft de Belgische Regeering vroeger naar uitbreiding gestreefd en Nederland is dikwijls genoodzaakt geworden zich daartegen in postuur te zetten.

Als de Belgische Regeering nu ziet dat in eene Nederlandsche wet eene uitzondering wordt gemaakt op het verbod om te visschen in onze territoriale wateren, ten behoeve van hare ingezetenen, moet zij dan niet tot de conclusie komen dat die ingezetenen daartoe wel het recht hebben?

En als de Belgische Regeering daarvoor te verstandig mocht zijn, zullen dan de ingezetenen van België, die het ruwe visschersbedrijf uitoefenen, zullen deze dan niet in dien waan gebracht worden? Of als zij daartoe ook te verstandig mochten zijn, zouden zij dan toch geen gebruik kunnen maken van de fout, die door ons begaan is, en ons daardoor allerlei moeilijkheden kunnen berokkenen?

Ik acht dat niet zoo geheel onwaarschijnlijk, en ben daarom zoo vrij der Regeering bescheiden, maar ernstig in overweging te geven om eene nieuwe verbeterde editie van de wet van 26 October 1889 (*Staatsblad* n°. 135), bij de Staten-Generaal te willen indienen, waarin die ongelukkige 2de alinea van art. 1 niet meer voorkomt, terwijl het mij hoogst aangenaam zou zijn als de Regeering eenige opheldering zou kunnen geven over de onverklaarbare vertraging, welke dit spoedeischend wetsontwerp van de zijde der Regeering heeft ondervonden.

De heer **Ruys van Beerenbroek**, *Minister van Justitie*: Of schoon de Regeering, wanneer zij het voorrecht heeft in de Staten-Generaal te verschijnen, zooveel mogelijk moet voorbereid zijn op alle vragen, die met betrekking tot een in openbare beraadslaging zijnd wetsontwerp van de zijde van de Vergadering kunnen gedaan worden, is het toch een constant parlementair gebruik, dat, indien een lid vragen wenscht te doen van vrij ingrijpenden aard, die vragen voorkomen in de schriftelijke gedachtenwisseling, en nu heeft het mijne aandacht getroffen en zal het aan de aandacht der Vergadering ook niet ontgaan zijn, dat de zeer belangrijke rede, door den heer Cremers gehouden, bijna geheel en al gaat buiten hetgeen in de stukken is gezegd en, voor zoover er in de stukken iets van te vinden

is, juist door hem een betoog is gehouden, hetgeen de Regeering niet kon verwachten, dat hier zou geleverd worden, namelijk dat ten opzichte van de beteekenis der uitdrukking »territoriale wateren". De Regeering heeft in den anderen tak van de Volksvertegenwoordiging, bij de schriftelijke gedachtenwisseling, zich beijverd om op de vraag wat onder territoriale wateren moest verstaan worden, een naar hare meening duidelijk antwoord te geven. Met dit antwoord heeft die Vergadering zich volkomen bevredigd getoond en bij de mondelinge gedachtenwisseling is daarover geen woord meer gezegd.

Blijkens het Eindverslag der Commissie van Rapporteurs dezer Kamer, dat gisteren-avond is verschenen, is bij het onderzoek in de afdeelingen instemming met de door de Regeering gedane verklaring betuigd. Immers wordt daar ad art. 3 gezegd: »Met ingenomenheid werd opgemerkt, dat de juiste verklaring", dat is omtrent de beteekenis van de uitdrukking territoriale wateren, »dienaangaande nader door de Regeering gegeven, aan duidelijkheid niets te wenschen overlaat".

Door den geachten spreker is een inderdaad zeer belangrijk betoog geleverd over de beteekenis van die uitdrukking; hij knoopt daaraan vast eene vraag omtrent de herziening van een der voorschriften van de wet van 28 Mei 1889 (*Staatsblad* n°. 35) tot vaststelling van bepalingen tegen het visschen door opvarenden van vreemde vaartuigen in territoriale wateren van het Rijk. Dit laatste nu geldt een onderwerp, de geachte spreker zal het mij ten goede houden, dat met deze wetsvoordracht niets te maken heeft en wanneer ik daarop op dit oogenblik niet verder inga, zal de Vergadering mij wel niet ten kwade duiden.

De Regeering zou overigens, door in deze Vergadering eene verklaring te geven van wat zij onder territoriale wateren verstaat, niet ongedaan kunnen maken hetgeen in facto vast staat en hetgeen ook door internationale verdragen is geregeld, onder andere ook bij de in de stukken aangehaalde internationale overeenkomst van 6 Mei 1882, goedgekeurd bij de wet van 15 Juni 1883 (*Staatsblad* n°. 73).

De geachte spreker zeide verder: waarom moet in deze wetsvoordracht samengekoppeld worden het verbod van verkoop van sterken drank in extraterritoriale wateren en in territoriale wateren? Indien de geachte spreker had kunnen betoogen, dat door die samenkoppeling nadeel was toegebracht aan de goede regeling van de zaak, dan zou misschien iets voor het niet samenkoppelen te zeggen zijn geweest, maar waar dit niet het geval was, waar, zooals naar ik meen uit het wetsontwerp blijkt dat aan die samenkoppeling hoegenaamd geen bezwaar was verbonden, zou men aan de Regeering, wanneer zij in afzonderlijke ontwerpen de beide aangelegenheden had geregeld, hebben kunnen vragen, waarom zij zaken die zoo nauw verband met elkander houden, die als het ware niet zijn te scheiden, niet heeft samengevoegd in één wetsontwerp. Thans geschiedt weder, wat niet zelden gebeurt en om een voorbeeld te noemen, plaats heeft gehad bij het wetsvoorstel tot regeling van de nationaliteit van vrouwen en kinderen van genaturaliseerden. Toen dat wetsontwerp in dien engen omvang bij de Tweede Kamer was ingebracht, is daartegen bezwaar gemaakt en toen het wetsontwerp eenmaal in openbare beraadslaging was gebracht, heeft men het bezwaar zeer breed uitgemeten, dat de Regeering slechts een deel van de materie wilde regelen en niet het Nederlandschap in zijn geheelen omvang. Zoo gaat het meer. Stelt de Regeering eene meer volledige regeling voor, dan heet het dat zij met een ontwerp van te grooten omvang komt; brengt zij eene partiele wijziging of regeling in, dan acht men het beter dat eene algemeene worde ondernomen.

Het komt mij echter voor dat op dit oogenblik de innerlijke waarde moet worden beoordeeld van het wetsontwerp dat voor ons ligt en dat thans niet meer de vraag is of in deze partiele dan wel algemeene regeling de voorkeur zou verdienen.

De geachte spreker heeft voorts een punt behandeld, dat evenwel in de gewisselde stukken voorkomt en op de

12. Internationale overeenkomst betreffende den verkoop van sterken drank op de Noordzee.

behandeling waarvan ik eerlijk moet bekennen mij thans hoegenaamd niet te hebben verwacht.

Het heeft dan ook op mij den indruk gemaakt alsof dat gedeelte der rede van den geachten spreker was eene voortzetting, een nagalm van de discussie die gisteren en heden hier is gevoerd, eene discussie die meer bij de algemeene beraadslaging over het algemeen beleid der Regeering te pas zou komen dan bij dit wetsontwerp, hetgeen echter natuurlijk niet wegneemt dat het geachte lid volkomen het recht had om te wijzen op de wijze, waarop met dit wetsontwerp door de Regeering is gehandeld; maar de Regeering had zeer zeker niet kunnen verwachten, bij een wetsontwerp van zoo onschuldigen aard als dit, van den geachten spreker beschouwingen te vernemen over het werk in het algemeen door de Regeering geleverd, over hare traagheid in de afdoening van zaken, over de weinige medewerking die beweerd wordt dat zij in de andere Kamer van de liberale partij zou hebben ontvangen, enz.

Ten opzichte van dit wetsontwerp heeft de geachte spreker de verschillende data opgenoemd van zijne indiening in verband met de dagteekening der wet houdende goedkeuring der internationale overeenkomst van 16 November 1887, van het uitbrengen van het Voorloopig Verslag, van het inkomen der Memorie van Antwoord enz.

Eerst den 3den Juni 1889 is dit wetsontwerp bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal ingediend, zegt de geachte spreker, ofschoon reeds in Juli 1888 de Minister van Buitenlandsche Zaken had verklaard dat het wetsontwerp bij de betrokken Departementen in behandeling was en de indiening daarvan binnen niet al te lang tijdsverloop zou kunnen worden verwacht.

Indien niet de geachte spreker maar een ander lid dezer Vergadering, dat niet zooals die geachte spreker in de gelegenheid is geweest het raderwerk van het Staatsbeheer meer van nabij te zien, die bemerking had gemaakt, zoude zij mij minder vreemd voorgekomen zijn; maar den geachten spreker, die zelf eenmaal aan het hoofd van een Departement van Algemeen Bestuur heeft gestaan, zal het nog wel heugen, dat wanneer één Departement de zaak niet uitsluitend in handen heeft, maar er overleg moet gepleegd worden tusschen verschillende Departementen — hier waren het er drie — dit steeds aanleiding geeft tot vertragingen en dikwijls tot aanmerkelijk oponthoud. Want indien er bij het samenstellen van een wetsontwerp als het onderhavige verschil van gevoelen heerscht blijven de schrifturen, die tusschen de verschillende Departementen gewisseld moeten worden, uit den aard der zaak soms geruimen tijd onderweg. Maar de Departementen van Algemeen Bestuur — de geachte spreker weet het ook — zijn niet de eenigen die een wetsvoorstel in handen hebben, vóórdat het de Tweede Kamer bereikt; tusschen het Departement en de Tweede Kamer ligt nog een weg, waarvan het doorlopen soms geruimen tijd vereischt, zelfs indien alle mogelijke spoed wordt betracht.

Nu meen ik ten deze met de data in de hand, 7 Augustus 1888 en 7 Juni 1889, en zonder het dossier voor mij te hebben, want ik heb mij op deze quaestie niet kunnen voorbereiden, de onderstelling te mogen maken, met vrij groote waarschijnlijkheid, om niet te zeggen zekerheid, mij daarbij niet te vergissen, dat de niet-indiening van dit wetsontwerp op een vroegeren datum dan 3 Juni 1889 verband heeft gehouden met de stagnatie in het geheele raderwerk van den Staat, die van Februari of Maart 1889 tot Mei 1889 heeft geduurd.

Wat daarvan ook zij, het Voorloopig Verslag is 3 October 1889 opgemaakt en aan de leden der Tweede Kamer rondgedeeld; daarna komt wel is waar eene tusschenruimte voordat de Memorie van Antwoord door de Regeering is ingediend tot 3 Juli 1890, doch wanneer men aandachtig de gedrukte stukken naziet, zal men daarin een bewijs vinden van hetgeen ik zooveel zeide, namelijk dat waar eene zaak bij verschillende Departementen moet worden onderzocht, hare afdoening altijd eenige vertraging ondervindt. Immers uit het gedrukte stuk n°. 14 van de zitting 1889/90 ziet men dat de Memorie van Antwoord deze vermelding bevat:

»Ingezonden bij missive van 22 Mei, 27 Juni en 3 Juli 1890.» Dat wil zeggen: dat de Memorie van Antwoord, het Departement van den eersten ondertekenaar, in casu den Minister van Justitie, heeft verlaten den 22sten Mei, het Departement van den tweeden ondertekenaar, den Minister van Marine, den 27sten Juni, zoodat waarschijnlijk nog vernieuwd overleg heeft moeten plaats hebben met den Minister van Justitie, en dat eindelijk de Minister van Waterstaat de stukken den 3den Juli 1890 heeft gezonden aan den Voorzitter van de Tweede Kamer.

Den 8sten October 11. is het Verslag door de Commissie van Rapporteurs der Tweede Kamer uitgebracht.

Na den 3den Juli jl. had de Regeering de zaak natuurlijk niet meer in handen, toen was zij ter beoordeeling en afdoening eerst van de Commissie van Rapporteurs en ten slotte van de Tweede Kamer zelve. En wanneer ik dan nog mag wijzen op de stagnatie in de werkzaamheden van de Tweede Kamer in het najaar van 1890, op de vele zaken die na de hervatting der werkzaamheden op onmiddellijke afdoening wachtten, zooals de begroting voor het loopende dienstjaar, dan is het niet te verwonderen dat ook dit wetsontwerp bij de Tweede Kamer is blijven liggen tot na het Kerstrees.

Dit is de loop van de zaak geweest. Ik wil niet den geachten spreker op den weg volgen door hem ingeslagen waar bij den Minister van Buitenlandsche Zaken, die met dit wetsontwerp niets te maken heeft, ter sprake brengt. Maar ik zou den geachten spreker toch kunnen vragen: indien het dan uwe meening was dat met dit wetsontwerp te zeer werd getalmd, dat aan de Regeering eene schromelijke verwaarloozing van de belangen die het hier geldt kon worden ten laste gelegd, waarom hebt gij dan niet als lid der Tweede Kamer de Regeering daarop opmerkzaam gemaakt, geen gebruik gemaakt van uw recht van interpellatie om de Regeering om opheldering te verzoeken, haar aan te sporen tot afdoening dier zaak? Ik zal over die vraag evenwel niet verder uitweiden, hoewel hetgeen de geachte afgevaardigde gezegd heeft, mij die vraag, dunkt mij, in den mond legt.

Met de data in de hand en met de daarop door mij gegeven toelichting, kan ik niet toegeven, dat van de zijde van de Regeering in deze eenig verzuim zou zijn gepleegd en door haar zoude zijn getalmd met de afdoening van dit wetsontwerp, een wetsontwerp overigens van betrekkelijk geringen omvang, waaraan noch technische noch politieke bezwaren verbonden waren, en waaromtrent de Regeering dus volstrekt geen reden had om te wenschen dat de afdoening op eenigerlei wijze werd vertraagd of uitgesteld.

In het Eindverslag zijn de bezwaren van verschillende leden dezer Kamer wedergegeven tegen de wijziging, door de Regeering aan den vooravond der behandeling in art. 4 gebracht. Van de zijde van andere leden werd betoogd, dat zij zich met die wijziging wel konden vereenigen. Daar intusschen de wijziging thans verder onbesproken is gebleven, komt het mij voor dat ik over het stilzwijgen daar kan bewaren. Alleen zij het mij vergund op te merken, dat, blijkens het proces-verbaal der zittingen van de internationale conferentie over dit onderwerp, het hoofdzakelijk geldt het tegengaan van den verkoop van sterken drank door drijvende drankwinkels aan opvarenden van visschersvaartuigen in de Noordzee.

Immers het eerste punt van behandeling op die conferentie was: »s'entendre sur les mesure législature à prendre par chacune des Hautes Puissances représentées à la conférence dans le but d'établir des peines contre le débit des spiritueux aux bateaux pêcheurs dans la Mer du Nord dans les limites déterminées par l'article 4 de la Convention du 6 Mai 1882.»

Door nagenoeg alle leden der conferentie werd steeds gesproken: des abus, qui résultent de la vente par les cabarets flottants, en de Nederlandsche Regeering heeft reeds bij de eerste conferentie overgelegd, als annex 2, een statistiek des spiritueux, cigares et autres marchandises, débités en mer par les cabarets flottants en 1885.

12. Internationale overeenkomst betreffende den verkoop van sterken drank op de Noordzee.

Aan de op zich genomen verplichting tot uitvoering van de bepalingen der internationale overeenkomst van 16 November 1887 heeft de Nederlandsche Regeering dan ook door de indiening van dit wetsontwerp voldaan.

De heer **Cremers**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister van Justitie is zijne rede aangevangen met de verklaring, met de klacht dat hij op de beide door mij besprokene punten niet geheel was voorbereid. Voor zoover dit kan zijn eene verontschuldiging voor de niet volledige beantwoording, wil ik het gaarne aannemen, maar, voor zoover daarin ligt opgesloten een verwijt, kan ik het slechts ten deele aannemen. Immers, ik heb vóór de pauze aan den Minister de punten medegedeeld, die ik ter sprake zou brengen.

De Regeering zegt, dat zij op het oogenblik niet in staat is — en ook meent, dat dit nu niet ter sprake behoefte te komen — om wijziging te brengen in de wet van 1859 (*Staatsblad* n°. 135). Ik wensch daarover niet veel te zeggen. Ik heb den Minister dan ook slechts de wetswijziging bescheiden in overweging gegeven, maar ik moet toch den Minister van Justitie herinneren, dat zoowel in het Voorloopig Verslag der Tweede als in het Verslag der Eerste Kamer voorkomt, dat omtrent de beteekenis van de uitdrukking territoriale wateren, vooral met het oog op de Zuiderzee en op de Zeeuwsche stroomen, geen *zweem* van onzekerheid mag blijven bestaan; en dat zoolang er bij ons een wetsartikel bestaat dat gegrond is op, dat uitgaat van de geheel onjuiste meening, dat de Wester-Schelde territoriaal water is, zoolang die zweem van onzekerheid, ja, volkomen onzekerheid zal blijven bestaan.

Ik wensch daarover echter niet verder te spreken. De Regeering zal nader kunnen overwegen of zij de door mij gemaakte opmerkingen gegrond vindt en, zoo ja, door eene kleine wetswijziging die alinea uit de wet kunnen lichten.

De Regeering heeft ook geantwoord op hetgeen ik in het begin mijner rede ter loops gezegd heb, dat ik nl. liever gezien had, dat twee onderwerpen, het tegengaan van misbruiken, zoowel buiten als binnen de territoriale wateren, niet in één wetsontwerp waren voorgedragen.

Ik heb daaraan niet zeer veel waarde gehecht, maar moet toch toen opmerken, dat dit in vele andere landen, met welke wij gecontracteerd hebben, niet is geschied en dat daaraan wellicht is toe te schrijven dat de wetsontwerpen van kleiner omvang zijn en zooveel spoediger wet zijn geworden. In België bestaat de betreffende wet slechts uit acht korte artikelen.

Wat nu de verdraging aangaat — ook daarop was de Minister niet voorbereid, omdat er niets van voorkwam in het Verslag, — moet ik doen opmerken, dat ik in mijne afdeeling daarop wel degelijk heb gewezen. Maar was het wel noodig, dat de Regeering daaromtrent in het Verslag vooraf voorbereid was? Daarop kan de Regeering dan toch wel zonder eenige voorbereiding antwoorden. Ik heb vóór de pauze trouwens reeds aan den Minister medegedeeld, dat ik er over zou spreken. De Regeering antwoordt dat die verdraging ligt aan het vele raderwerk, dat eene dergelijke wet moet doorloopen. Het spreekt vanzelf, dat de Regeering de schuld daarvan niet zal werpen op de Staten-Generaal, wat ook onmogelijk zou zijn, omdat ik duidelijk heb aangetoond dat het wetsontwerp tot goedkeuring zich 6 à 7 maanden, dat tot uitvoering bijna een jaar en het antwoord der Regeering ook bijna een jaar op zich hebben laten wachten. Het kan dan ook niet worden beweerd, dat de schuld der verdraging ligt aan de Staten-Generaal. Wel zegt de Minister, dat in den laatsten tijd eenige maanden zijn verlopen, gedurende welke het wetsontwerp niet is behandeld door de Tweede Kamer; doch, terwijl bij de Commissie van Rapporteurs anderhalf jaar geleden werd aangedrongen op de uitbrenging van het Voorloopig Verslag, was het der Regeering zeer gemakkelijk geweest aan den Voorzitter der Tweede Kamer de behandeling van het wetsontwerp te verzoeken. Daarvoor was geene interpellatie van een lid der Kamer noodig. Wanneer werkelijk de groote verdraging alleen aan het vele raderwerk ligt, zou de Regeering moeten trachten

in die raderwerken eene vereenvoudiging aan te brengen, want in andere landen zullen die raderwerken toch ook wel bestaan; en als ik naga wat te dien aanzien in andere landen is geschied, blijkt het dat men daar vrij wat spoediger gewerkt heeft. Alleen in Frankrijk is men niet gereed, maar de Minister zal wel weten dat de Fransche Regeering met het tractaat niet erg ingenomen was, en dat de Fransche gedelegeerde in de Conferentie voortdurend oppositie voerde, terwijl ook uit het Verslag der Fransche Kamer blijkt dat men in Frankrijk niet zeer ingenomen was met het tractaat van 1887, dat men daaraan niet veel gewicht hecht, omdat, zooals ik daar lees: «les inconvénients résultant de la présence des cabarets flottants ne se font passentir d'une manière bien sensible parmi les pêcheurs français. Cela tient surtout au peu de développement de notre industrie de la pêche maritime».

Men wil daarom daar wachten tot de wet in de andere landen is tot stand gebracht. In België is de wet echter reeds den 24sten Februari 1889 door de Kamer, en vroeger ook reeds door den Senaat aangenomen; in Duitschland is dit 4 Februari 1889 in den Rijksdag bij derde lezing geschied; in Engeland is de wet reeds 5 Juli 1888, dus 2 jaren en 9 maanden geleden, aangenomen. In Denemarken werd de wet 23 Maart 1888 door den Koning geteekend. Ik heb van al deze wetten een exemplaar vóór mij, en wil ze gaarne aan den Minister ter inzage geven.

In Denemarken dus, waar sedert jaren de overgrote meerderheid der Kamer eene heftige oppositie voert en het obstructionisme in ongekende mate heerscht, is alzoo in vier maanden eene wet tot stand gebracht, waarvoor onze Regeering meer dan 41 maanden behoefde, en dat in ons land waar, volgens de verklaring van den heer Schaepman van 29 Januari jl., de linkerzijde steeds loyale oppositie voerde en waar, voeg ik er bij, geen obstructionisme bestaat.

Als ik mij herinner dat de Minister van Buitenlandsche Zaken verklaarde dat op de Nederlandsche natie een gevoel van plicht en eer rust om het bedoeld misbruik tegen te gaan, en bedenkt dat de Regeering in de Memorie van Toelichting van het wetsontwerp houdende goedkeuring van het tractaat, door vijf Nederlandsche Ministers onderteekend, zegt, dat wij de *eersten* moeten zijn om te zorgen dat dergelijke uitspattingen worden tegengegaan, dan vind ik het feit dat België en Duitschland ons ruim 2, dat Engeland ons 2½ en Denemarken meer dan 3 jaar voor zijn, dan vind ik dat voor de Nederlandsche natie nog al beschamend.

De heer **Rays van Beerenbroek**, Minister van Justitie: De geachte spreker zegt dat, wanneer ik ter verontschuldiging van mijn niet volledig gegeven antwoord bijbracht, dat door hem zaken werden besproken die niet in de gewisselde stukken behandeld werden, hij dat aannam; het komt mij intusschen voor dat het antwoord dat ik den geachten spreker op verschillende punten gegeven heb — de Kamer kan het beter beoordeelen dan ik — geenszins onvolledig was.

Maar dit daargelaten, wensch ik slechts een enkel punt ter sprake te brengen, waarop de geachte spreker is teruggekomen en dat door mij in mijne eerste rede niet is aangeroerd.

Het begin der lijdensgeschiedenis van deze zaak is volgens den geachten spreker, dat deze Regeering getalmd heeft van November 1887 tot 7 Augustus 1888 alvorens de conventie bij de wet was goedgekeurd.

Hoe is het mogelijk, dat de geachte spreker dit wijt aan deze Regeering? Deze toch is opgetreden 21 April 1888, en ofschoon ik op het oogenblik niet kan nazien op welken datum het wetsontwerp bij de Tweede Kamer is ingediend, kon deze laatste de zaak niet in behandeling hebben genomen vóór Mei of Juni 1888 nadat de zitting der Staten-Generaal op 1 Mei van dat jaar geopend was. Is het nu niet meer dan natuurlijk, dat vóór het wetsontwerp in het *Staatsblad* kon staan, er een paar maanden moesten verlopen? Maar volkomen ongegrond en onverdiend is het verwijt aan deze

Regeering, dat door hare schuld eerst zeven maanden na November 1887 het evenbedoeld wetsontwerp wet geworden is.

De heer **Cremers**: En tweemaal een jaar dan?

De heer **Ruys van Meerenbroek**: Ik spreek nu alléén van het begin! Na dien tijd zijn er door verschillende omstandigheden vertragingen ontstaan, zooeven door mij gememoreerd. Ten opzichte van mijne bemerking dat de geachte spreker thans geheel nieuwe punten behandeld had, voert hij aan dat hij mij te voren heeft gewaarschuwd; de geachte spreker heeft mij wel ongeveer een half uur geleden, onmiddellijk voor de pauze, medegedeeld, dat hij het punt der territoriale wateren ter sprake zoude brengen, maar het is ondoenlijk binnen zulk een kort tijdsverloop over eene dergelijke belangrijke vraag al de stukken te raadplegen en dan daaromtrent in deze Kamer een behoorlijk advies uit te brengen.

Voortgaande op hetgeen de geachte spreker in eersten termijn heeft gezegd, ten opzichte van de schuld aan de liberale partij gegeven, haalt hij eene uitdrukking aan, welke in de Tweede Kamer door een der leden van de rechterzijde is gebezigd, namelijk dat deze Regeering steeds van de zijde der liberalen eene loyale oppositie had ondervonden. Door mij is *niets* gezegd, dat aanleiding geven kon tot hetgeen de geachte spreker heeft aangevoerd. De geachte spreker komt daar nu weder op terug, ofschoon door mij in geenerlei opzicht het tegenovergestelde is beweerd.

De beraadslaging wordt gesloten en het wetsontwerp zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

V. BEWARING VAN DE MINUTEN DER AKTEN IN BURGERLIJKE ZAKEN BIJ DE KANTONGERECHTEN. (80)

VI. VOORZIENING IN HET GEMIS VAN DE DUBBELEN VAN DE REGISTERS VAN DEN BURGERLIJKE STAND, DIE BIJ DEN IN 1890 TE ALKMAAR GEWOED HEBBENDEN BRAND ZIJN VERLOREN GEGAAN. (82)

VII. VERANDERING VAN DE GRENZEN TUSSEN DE GEMEENTEN BIERVLIET, IJZENDIJKE, PHILIPPINE, SAS VAN GENT, NEUZEN EN HOEK. (7)

VIII. BEKRACHTIGING EENER PROVINCIALE HEFFING IN FRIESLAND. (145)

Deze wetsontwerpen worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

IX. AANVULLING VAN DE WET VAN 5 JUNI 1875 (STAATSBLAD N°. 110), TOT VASTSTELLING VAN BEPALINGEN BIJ HET VOORKOMEN VAN HONDSOLHEID. (120)

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **De Savornin Lohman**, Minister van Binnenlandsche Zaken: In het Eindverslag wordt gewezen op de wenschelijkheid van herziening der wet in haar geheel. Ik meen dat daartoe op dit oogenblik geen reden bestaat, het is althans de Regeering niet bekend dat de wet niet goed werkt. » Ook uit een administratief oogpunt zoude een wijziging aanbeveling verdienen, daar volgens de bestaande bepalingen de regeling is overgelaten aan de gemeenten. » Daarmede is waarschijnlijk bedoeld de burgemeester als hoofd van de politie, die tegenwoordig is belast met de uitvoering van de wet onder toezicht van den Commissaris des Konings. De Commissaris des Konings kan zelf het muilkorven van honden bevelen. Vervolgens werd gevraagd: » Zoude het niet mogelijk zijn eene wet te maken, waarbij scherper zoude kunnen te werk gegaan worden dan thans het geval is en

waarbij, in plaats van repressieve maatregelen, preventieve worden voorgeschreven, geldig voor het geheele land? » In dien zin is indertijd aan de Tweede Kamer een wetsontwerp ingediend, 30 Januari 1875, dat intusschen door de overgrootste meerderheid is afgekeurd. En ik zou het niet op mij willen nemen om eene scherpere wet voor te stellen, waarbij dan — want dit zal wel de bedoeling zijn — zou moeten worden voorgeschreven dat voortaan alle honden moesten worden gemuilkorfd. Ik zou vreezen, dat die maatregel een nationaal verzet zou uitlokken. Ik wensch de verdediging er van niet op mij te nemen.

Er is nog gevraagd, waarom de onder n°. 125 der stukken van de Tweede Kamer medegedeelde » Verklaring », met Duitschland gewisseld, als ongeteekend stuk is overgelegd? Die verklaring is geschied bij eenvoudige wisseling van nota's, die door den gezant van het Deutsche Rijk en door den Minister van Buitenlandsche Zaken zijn geteekend. Bij het Eindverslag is bedoelde verklaring gevoegd bij wijze van bijlage, als inlichting. Een ander stuk kan ik niet overleggen.

De beraadslaging wordt gesloten en het wetsontwerp zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

X. WIJZIGING VAN DE WET VAN 1 JUNI 1865 (STAATSBLAD N°. 58), REGELENDE HET GENEESKUNDIG STAATSTOEZICHT. (124)

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **De Savornin Lohman**, Minister van Binnenlandsche Zaken: In eene afdeeling werd betoogd, dat bij den gewijzigden toestand en de groote vordering der wetenschap op medisch en hygiënisch gebied sedert het in het leven roepen van de wet, eene geheele hervorming van de materie noodig is.

Ik geloof dat er op dit oogenblik geen aanleiding bestaat tot herziening der geneeskundige wetten, met uitzondering van de artsenwet. De bestaande wet belemmert volstrekt niet den invloed van de groote vorderingen op medisch gebied, die tegenwoordig gemaakt worden.

Ik meen dat waar dergelijke vorderingen aan de orde van den dag zijn, de wetgever des te voorzichter moet zijn met maatregelen voor te schrijven, die in botsing zouden kunnen komen met die snelle ontwikkeling.

Verder is gevraagd of niet de geheele wet regerende het geneeskundig Staatstoezicht, als alleen van administratieve beteekenis, zoude kunnen vervallen.

Ik erken dat in de wet verschillende bepalingen voorkomen van administratieve beteekenis, zoodat bij eventuele herziening ook dat punt zal kunnen overwogen worden; of daarom echter de geheele wet moet vervallen, meen ik voorshands te moeten betwijfelen.

De beraadslaging wordt gesloten en het wetsontwerp zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

XI. WIJZIGING DER WETTEN OP DE PERSONEELE BELASTING VAN 29 MAART 1833 (STAATSBLAD N°. 4) EN 24 APRIL 1843 (STAATSBLAD N°. 15). (32)

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Godin de Beaufort**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! In het Verslag dezer Kamer komt onder art. 2 eene stelling voor, die mij minder juist toeschijnt. Er wordt daar gezegd: » Ieder burger die paarden en dienstboden 1ste klasse aangeeft en de hoogste belasting betaalt, mag rijden naar hij verkiest, doch volgens het ontwerp worden den landbouwer, die het hoogste bedrag voor paarden en dienstboden betaalt, niet dezelfde rechten toegekend, doch verliest hij de voordeelen aan de uitoefening van zijn bedrijf toegekend, wanneer zijne dienstboden livreeteekenen dragen. » Hieruit zou men kunnen opmaken dat

20ste VERGADERING. — 10 APRIL 1891.

32. Wijziging der wetten op de personeele belasting van 29 Maart 1833 en 24 April 1843.

bij dit wetsontwerp aan de personen, die livreibedienden houden, eene bevoegdheid werd ontnomen, die tegenwoordig hebben; en dat is allermintst het geval. Ook tegenwoordig verliest men sommige voordeelen, wanneer men livreibedienden houdt; ik wijs slechts op art. 18 der bestaande wet, waar wordt bepaald dat de belasting naar de 3de klasse verschuldigd wegens werkboden in dienst bij landbouwers, niet zal worden verhoogd ter zake van huisselijke diensten, o. a. op voorwaarde dat de werkboden geen livrei dragen. Zoo wordt ook in art. 27 der wet op dit oogenblik reeds de bevoegdheid gegeven om afwisselend gebruik te maken van paarden, vallende in de 3de klasse, tweede soort, en van landbouwpieren, doch alleen aan die landbouwers, die vallen onder art. 18 en die dus geen dienstboden in livrei houden.

Nu wordt bij dit wetsontwerp eenvoudig de bevoegdheid tot afwisselend gebruik uitgebreid; deze zal voortaan bestaan niet alleen voor paarden 3de klasse, 2de soort, maar ook voor paarden 3de klasse, eerste soort. Doch met behoud der evengenoemde beperking, thans reeds voorkomende in art. 27, dat de bevoegdheid tot afwisselend gebruik, wat neerkomt op vrijdom van belasting voor de werkpieren die niet uitsluitend voor den landbouw worden gebruikt, niet wordt uitgestrekt tot die landbouwers, die livreibedienden houden. Voor die landbouwers die thans reeds livreibedienden houden verandert dus hoegenaamd niets. Zij hadden geen bevoegdheid tot afwisselend gebruik en krijgen die ook niet.

Verder wordt in het Verslag gevraagd wat in 't algemeen onder „livreiteekenen” moet verstaan worden.

Ik zal mij veroorloven op die vraag het antwoord schuldig te blijven. Het geldt hier niet eene nieuwe zaak, maar alléén de vraag welke beteekenis moet worden gehecht aan eene uitdrukking die reeds eene halve eeuw in de wet staat en omtrent welker uitlegging eene jurisprudentie bestaat. Aangezien het eene uitdrukking geldt welke in de practijk tot geen moeilijkheden of klachten heeft aanleiding gegeven acht ik het overbodig nu nog nader te gaan onderzoeken; wat men 50 jaren geleden met het woord „livreiteekenen” heeft bedoeld. Men zal die uitdrukking blijven opvatten zooals men ze tot nu steeds heeft opgevat.

Ook zal ik er mij van onthouden een stellig antwoord te geven op de vraag in hoeverre een distinctief bij harddraverijen als een livreiteeken kan beschouwd worden.

Er zullen vermoedelijk distinctieven zijn die als zoodanig wel zijn te beschouwen en andere waarvan datzelfde niet kan worden gezegd. Het dragen bijv. van een strik op de borst van de oranje of nationale kleuren zal wel niemand als het dragen van een livreiteeken aanmerken.

Eindelijk de vraag wat in het slot van art. 2 de uitdrukking *dagelijks* in verband tot de uitoefening van het bedrijf van landbouwer beteekent. Men heeft getracht in dit ontwerp onderscheid te maken tusschen hen die het landbouwbedrijf uitoefenen als middel van bestaan en hen voor wie het meer eene zaak is van liefhebberij; pseudo-landbouwers.

De onderscheiding van art. 18 der bestaande wet kon ten deze niet geacht worden voldoende te zijn. Het houden van een rijtuig met *veeren* bijv. kan bezwaarlijk geacht worden tegenwoordig een juist criterium daar te stellen. Ook de uitdrukking in dat artikel voorkomende „behoorende tot den boerenstand” brengt ons weinig verder. Als het op 't betalen aankomt zouden vermoedelijk velen zich bij den boerenstand willen laten indeelen die overigens daartoe misschien niet gerekend zouden willen worden.

Men heeft gemeend thans behalve in het houden van livreibedienden het onderscheid ook hierin te kunnen zoeken dat zij die niet voortdurend het bedrijf ter plaatse uitoefenen, maar gewoonlijk een groot gedeelte van het jaar of van de week in de stad gevestigd zijn en die slechts gedurende een deel des jaars zich buiten bevinden of van tijd tot tijd maar eens naar hun bedrijf omzien, niet geacht mogen worden tot hen te behooren, die het landbouwbedrijf uitoefenen als middel van bestaan, zoodat dezen ook niet een voordeel behoort te worden toegekend dat men in het belang van den landbouw noodig achtte.

De heer **Baltman**: Mijnheer de Voorzitter! Ofschoon ik voor het wetsontwerp zal stemmen, spijt het mij toch dat de Minister niet aan een geopperd bezwaar te gemoet is willen komen.

De wet schrijft voor, dat de landbouwer die meer dan 2 paarden 3de klasse, 1ste soort aangeeft, die paarden moet aangeven in de 1ste klasse.

Wanneer een landbouwer dus eerlijk en oprecht handelt, dan zal hij een voorrecht verliezen, dat anderen die 1ste klasse paarden houden wel genieten, hij zal dan geen knecht met livrei mogen houden of anders een voordeel moeten opofferen dat hem als landbouwer door de wet wordt toegekend.

Dit kan slechts schade doen aan de schatkist.

Op de vraag wat wij te verstaan hebben onder livreiteeken, zegt de Minister, dat hij zich, nu daaromtrent een jurisprudentie van 50 jaren bestaat, van beantwoording zal onthouden. De reden zal echter wel zijn dat de Minister het evenmin weet als ik, anders had hij met veel minder woorden dan hij nu heeft gebruikt wel een antwoord kunnen geven.

Wij hebben verschillende resolutiën. In de eene wordt bepaald, dat hij, die eene blauwe jas draagt met glimmende knopen en een zwarten hoed, gerekend wordt livrei te dragen; er is eene andere resolutie waarbij bepaald wordt, dat hij, die eene blauwe jas en een grijs vest draagt ook gerekend wordt livrei te dragen. Zoo zijn er talrijke gevallen. Aan deze wet, die inderdaad zooveel goeds heeft, had dus eene toelichting moeten gegeven worden.

Volgens de oude wet, de Minister zal dit even goed weten, werden de dienstboden, die renpaarden oppasten, geplaatst in de eerste klasse. De tijd is ook in Nederland voorbij, dat sterke paarden den karos door de zware klei moesten trekken. De stoom heeft hierin verandering gebracht, het komt bij de paarden thans meer aan op snelheid, dan op groote kracht. Het Duitsche gouvernement heeft dit begrepen en geeft daarom aan paarden, die door Staatshengsten worden gedekt, een vrij belangrijke reductie op de dekpreizen, zelfs tot 150 Mark per stuk toe, indien zij bewijzen groote snelheid te bezitten. In Frankrijk worden geen andere paarden aangekocht, dan die een record behaalden. Wanneer wij hier hetzelfde willen bereiken als in het buitenland, dan begrijp ik toch dat wij hier niet zooveel kunnen krijgen als daar, maar dan dienen de beletselen weggenomen te worden, die thans bestaan en waardoor zeker geen merkbare invloed op de schatkist zal uitgeoefend worden. Daarom betreur ik het — hoewel erkennende dat er zeer veel goeds in dit wetsontwerp gelegen is — dat de Minister dat vele goede weder heeft laten volgen door bepalingen, die niet in het belang van de schatkist zijn, en die beletten zullen, dat de wet in al hare volheid zal kunnen worden toegepast.

De heer **Godin de Beaufort**, *Minister van Financiën*: De geachte afgevaardigde uit Noordholland heeft gezegd, dat ik de vraag wat onder livreiteekenen te verstaan is niet heb beantwoord omdat ik niet zoude weten wat daar onder iste verstaan. Ik wil wel toegeven dat het wellicht zeer moeilijk zoude zijn eene volkomen juiste definitie daarvan te geven, waardoor precies werd uitgemaakt wat in elk voorkomend geval als een livreiteeken moet worden beschouwd; deze livreiteekenen toch kunnen inderdaad zeer verschillend zijn. Wanneer de geachte afgevaardigde zegt, dat er omtrent deze zaak verschillende resolutiën bestaan, die nogal uiteenloopen, dan moet ik hem evenwel opmerken, dat per slot van rekening door die resolutiën de vraag toch niet wordt beslist. De vraag is ten slotte deze, wat in geval van ambtshalve aanslag, op eene reclame door Gedeputeerde Staten, en wat ingeval van bekeuring door den rechter wordt beslist. Deze zijn in geen enkel opzicht door die resolutiën gebonden.

De geachte afgevaardigde schijnt ook van meening te zijn, dat door deze wet eenigermate wedrennen en harddraverijen zullen bemoeilijkt worden, terwijl deze wedstrijden in den tegenwoordigen tijd veeleer aanmoediging zouden

14. Bepalingen tot voorkoming van aanvaring of aandrijving op de openbare wateren in het Rijk.

behoeven. Ik kan niet inzien in welk opzicht de bepalingen omtrent de livriteekenen voor deze wedstrijden een belemmering zouden zijn. Het is mij toch niet bekend dat het dragen van livriteekenen een onmisbaar vereischte voor deelnemers aan onze oud-Hollandsche harddraverijen zoude zijn, en het komt mij voor dat ook de wedrennen wel kunnen bestaan, al worden de jockeys als livreibedienden beschouwd. Wij hebben hier te doen — en dit moet niet uit het oog worden verloren — met eene verteringsbelasting die naar uiterlijke kenteekenen wordt geheven; men zoekt dus naar zoodanige kenteekenen, waaruit men kan concludeeren tot een grooter verteringsvermogen, tot een grooteren welstand; tot die kenteekenen behoort mijns inziens zeer zeker ook het houden van livreibedienden, zoodat naar het mij voorkomt, het zeer wel te verdedigen is dat men aan hen die livreibedienden houden niet eene belastingvermindering toekent, welke zij kunnen geacht warden niet te behoeven en welke zij in elk geval kunnen deelachtig worden zoo zij de livrei afschaffen.

De beraadslaging wordt gesloten en het *wetsontwerp* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

XII. BEPALINGEN TOT VOORKOMING VAN AANVARING OF AANDRIJVING OP DE OPENBARE WATEREN IN HET RIJK, DIE VOOR DE SCHEEPVAART OPENSTAAN. (14)

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Havelaar**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! In het Eindverslag zijn enkele opmerkingen gemaakt, die ik de vrijheid zal nemen kortelijk te beantwoorden.

In de eerste plaats wordt gezegd:

»De twijfel werd geopperd, of het niet in strijd is met onze organieke wetten om aan provinciën en gemeenten bevoegdheid te geven tot het maken van verordeningen op vaarwateren, ook voor zoover deze buiten hare grenzen zijn gelegen?»

Ik doe opmerken, dat die bevoegdheid bij dit wetsontwerp niet gegeven wordt, maar slechts behouden. Het geldt hier alleen die vaarwaters, waarover zich de publiekrechtelijke zorg der genoemde colleges uitstrekt, en nu mag ik er op wijzen dat reeds thans verschillende van die colleges eene macht als waarvan hier sprake is, uitoefenen, ook buiten de grenzen van hun gebied; dat geldt voor waterschappen in hooge mate bij dijkbesturen waar het de zorg betreft voor zaken buiten hun gebied gelegen, zooals bijv. blijkt uit de bepalingen omtrent het graven aan den voet van dijken, het doen van beplantingen en dergelijke.

Verder wordt bezwaar gemaakt tegen eene groote uitbreiding van macht die bij dit wetsontwerp aan de Regeering zou gegeven worden. Die uitbreiding is inderdaad tamelijk groot, voor zoover het object betreft, waarop de reglementen betrekking zullen hebben, maar daarentegen zal het veld waarover deze zullen heerschen tamelijk worden beperkt. De bedoeling is alleen bepalingen te maken ten opzichte van het seinen en enkele dergelijke zaken, die speciaal betrekking hebben op het afwenden van gevaar voor aanvaring en aandrijving en die op alle wateren van toepassing zullen en moeten zijn.

Als voorbeeld van het weinige bezwaar dat aan deze uitbreiding zal verbonden zijn, kan ik mededeelen dat ik aan de verschillende colleges van Gedeputeerde Staten heb gevraagd welke vaarwaters naar zij meenden voor de toepassing dezer wet zouden behooren te worden uitgezonderd en dat de drie colleges die tot nu toe die vraag beantwoord hebben, alle te kennen hebben gegeven dat in hunne gewesten geen enkele uitzondering noodig zou wezen.

Op de vraag waarom in art. 2 niet gewaagd is van »schepelingen of schippers», meen ik te mogen doen opmerken dat deze bepalingen ook voor andere personen zullen moeten kunnen gelden, bijv. op hen die op bepaalde

punten met het geven van signalen van den wal zullen belast worden.

Of de strafbepalingen door de lagere besturen samen te stellen, beheerscht zullen worden door art. 473 van het Wetboek van Strafrecht, is nog eene open quaestie, eene quaestie die, geloof ik, niet kan worden uitgemaakt bij eene wet als deze. Het is namenlijk de vraag wat het Strafwetboek verstaat onder »wettelijke voorschriften», en dit is eene zaak van zoo ingrijpenden aard, dat die zeer zeker niet bij eene wet als deze kan worden beslist.

»Waarom ontleenen veenschappen de bevoegdheid om verordeningen te maken, of wordt hier aan eene bevoegdheid gedacht die zij misschien in de toekomst zullen erlangen?»

Die bevoegdheid zullen de veenschappen moeten ontleenen aan eene nadere wet, die zoo goed als gereed is en binnen enkele dagen mijn Departement zal verlaten; die wet kan van zeer eenvoudigen aard zijn.

Dat de waterschappen er belang bij hebben verordeningen te kunnen vaststellen op de vaarwaters, waarover zij publiekrechtelijk beheer voeren, kan niet worden tegengesproken. Er kunnen bijv. in een kanaal ondiepe plaatsen ontstaan; in dat geval zal het waterschap bepalingen moeten kunnen maken, ten einde te voorkomen dat er schepen aan den grond varen en aanvaringen kunnen plaats hebben.

Ten slotte nog de vraag: »Wat moet geschieden, wanneer er strijd bestaat tusschen eene verordening eener gemeente en die van een waterschap?»

Het is een strijd, die niet alleen ten opzichte van deze wet kan ontstaan, maar die reeds bij een zeer groot aantal andere bestaat. Eene regeling daarvan behoort niet thuis in een wetje als dit, een wetje dat misschien minder aanleiding zal geven tot dergelijke conflicten, omdat de keuren, die gemaakt moeten worden, onderworpen zijn aan de goedkeuring van Gedeputeerde Staten en zij het in hunne macht hebben om daar, waar conflicten zouden kunnen ontstaan, die te voorkomen. Een middel, waardoor een conflict kan worden opgelost, bestaat daarin dat de Regeering, ingeval de toepassing van de keur door haar geacht wordt in strijd te zijn met de wet of het algemeen belang, het besluit van Gedeputeerde Staten tot goedkeuring der keur vernietigt. Een dergelijke maatregel is voor jaren eens in toepassing gebracht ten opzichte van een keur van den Zuidplaspolder.

De heer **Vitellander Hein**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet zeggen dat de Memorie tot toelichting van dit wetsontwerp mij beter bevalt dan het wetsontwerp zelf. In die Memorie toch lees ik een waar woord, namenlijk:

»Om het voor de veiligheid der scheepvaart zoo overwegend belang is het dus noodig, dat voor alle wateren in het Rijk, die voor de scheepvaart openstaan, dezelfde bepalingen zullen gelden.»

Daarop valt niets af te dingen. Wanneer men aanvaringen wil voorkomen moet men er in de allereerste plaats voor zorgen dat men den stuurman niet duizelig maakt; want wanneer men in de eene verordening zegt, dat hij stuurboord moet uithalen, en in de andere bakboord, dan weet de stuurman niet waaraan zich te houden. Had men nu vastgehouden aan het goede beginsel der Memorie van Toelichting, dan had men kunnen volstaan met art. 1, luidende:

»Door Ons worden bij algemeenen maatregel van bestuur voorschriften vastgesteld door schippers of schepelingen in acht te nemen, tot voorkoming van aanvaring of aandrijving op de openbare wateren in het Rijk, die voor de scheepvaart openstaan.»

Had de Regeering er zich zodoende toe bepaald om het vaststellen van bepalingen ter voorkoming van aanvaringen aan zich te houden, dan waren daarmee tevens conflicten voorkomen tusschen de eene verordening en de andere. En indien men dan in art. 1 had weggelaten de woorden: »openbare wateren», dan had men de eenvoudigste regeling, want het doet er inderdaad niet toe of die wateren zijn openbaar, ja dan neen. Ik althans zou niet deelen

14. Bepalingen tot voorkoming van aanvaring of aandrijving op de openbare wateren in het Rijk

het bezwaar in het Voorloopig Verslag geuit, dat privaateigendom, voor het publiek opengesteld, zoodoende ook aan die verordeningen zou zijn onderworpen. Wanneer iemand zijn particulier eigendom openstelt voor het publiek verkeer, kan hij zich niet beklagen dat de overheid er zorgt voor de veiligheid. Dat gebeurt ook dagelijks. De Haagsche verordening op de straatpolitie bijv. is ook toepasselijk op privaten grond die voor het publiek verkeer openstaat.

In plaats van zulke eenvoudige regeling wil men nu de bevoegdheid tot het maken der verordeningen in quaestie geven, behalve aan het Rijk, ook aan provinciale en gemeentebesturen. Maar hoe wordt nu die bevoegdheid weer omschreven?

»De besturen, zegt art. 2, der provinciën en gemeenten zijn bevoegd tot het vaststellen van bepalingen tot voorkoming van aanvaring of aandrijving op eenig vaarwater of gedeelte daarvan», zooals er wordt bijgevoegd: »onder hun beheer».

Nu zal de Minister het mij niet euvel duiden, wanneer ik herinner dat het niet altijd even gemakkelijk is uit te maken wat en waar dat beheer is, zoodat men den schipper dezen crux had kunnen besparen. Trouwens, waartoe is die bijvoeging noodig? Wil men aan provinciale en gemeentebesturen de bevoegdheid om dergelijke verordeningen te maken, niet onthouden, dan zet men eenvoudig in de wet dat ook zij de bevoegdheid zullen hebben om dergelijke verordeningen te maken, en dan weet elkeen waar die verordeningen zullen gelden, namelijk op het territoir van de provincie of van de gemeente en daarbuiten niet. Dan is ook de zaak geregeld zonder dat dat beheer verwarring kon geven. Provincie en gemeente zijn bevoegd om verordeningen te maken ten behoeve der veiligheid van het publiek verkeer, zonder dat het object, waarop dat verkeer zich beweegt, behoeft te staan onder hun beheer.

Eindelijk wordt in de tweede alinea van art. 2 de bevoegdheid tot het maken van aanvaringsverordeningen ook nog gegeven aan waterschappen en veenschappen.

Wat hebben die nu met de zaak te maken? De Minister zelf geeft toe dat tot dusverre de veenschappen zelfs in het geheel nog geene bevoegdheid hebben om verordeningen te maken, maar, zegt de Minister, er ligt aan mijn Departement een wetsontwerp gereed waarbij hun die bevoegdheid zal worden toegekend. Dan zou ik toch echter meenen dat het voor ons verstandiger zoude zijn, eerst dat wetsontwerp af te wachten, om daaruit te zien of en waarom de veenschappen de bevoegdheid noodig hebben keuren te maken op de veiligheid van het verkeer.

En wat de waterschappen betreft, wat hebben zij dergelijke keuren te maken? Een waterschap heeft de roeping tot het onderhouden en verzorgen van de werken en belangen aan zijne zorgen toevertrouwd, als dijken, slooten of vaarten, maar aan de eischen der veiligheid van het publiek verkeer is het waterschap totaal vreemd. En de Minister moet niet zeggen, dat het dan toch in het belang kon zijn van een waterschap, dat er, waar een vaarwater wat nauw is, geen schip zinke, want dergelijk gevaar zou misschien voor het waterschap eene aanleiding kunnen zijn, om te verordenen, dat men op eene dergelijke plaats den oever niet dan op zekeren afstand zou mogen naderen, maar nimmer om verordeningen te maken in het belang van de veiligheid van het verkeer te water.

In het eene geval maakt het waterschap eene verordening in het belang der werken, die zij te beschermen heeft, in het andere zou het zich inlaten met zaken waarmee het als zoodanig niets heeft te maken. Of zal men beweren, dat vermits door aanvaring een schip kan zinken, hetwelk schadelijk kan zijn voor de werken van het waterschap en dat dus het waterschap bevoegd is om verordeningen ter voorkoming van aanvaringen te maken. Maar met zulke redeneering kan men ook voor de waterschappen de bevoegdheid betoogen om verordeningen tegen de dronkenschap te maken: want, valt een dronken boer met zijn sjees in de watering, dan kan dit ook schadelijk zijn voor dien waterloop. Waar zou men, zoo voortgaande, eindigen?

De waterschappen zijn behoorlijk gewapend ter bescherming van de werken onder hun beheer, en zij maken daarvan inderdaad ook een ruim gebruik. Er is geen waterschap, of het bezit eene keur, waarbij het verboden wordt voorwerpen in het water te gooien, te leggen, te werpen, te laten vallen, leggen, vloeien en ik weet niet hoeveel werkwoorden meer.

Aan de waterschappen bovendien de bevoegdheid te geven om verordeningen tegen het voorkomen van aanvaringen te maken, acht ik absoluut onnoodig. En vraagt men mij, dan geloof ik, dat, wanneer deze wet, met hare bonte rij van verordeningen wordt aangenomen en uitgewerkt, dat eer bevorderlijk zal zijn om aanvaringen in het leven te roepen dan te voorkomen.

De heer **Havelaar**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Zuidholland begon zijne redevoering met de vraag, waarom de Regeering zich niet tot art. 1 beperkt had, met weglating van art. 2. Door art. 1 toch, meende hij, verkreeg het Rijk het recht om te regelen wat er te regelen was, en er zouden dan geen conflicten te vreezen zijn. Dit laatste is zeer zeker geheel juist, maar dan zoude men ook of eene zeer onvolledige en onvoldoende regeling verkregen hebben of een aantal partiele regelingen in het leven hebben moeten roepen.

Het zou toch aldra gebleken zijn dat voor kleine kanalen — neem bijv. de veenkanalen — sommige andere bepalingen behooren te gelden dan voor groote kanalen, zooals het Merwede-kanaal of het Noordzee-kanaal. Trouwens, elk kanaal heeft zijne eigenaardige eischen wat de scheepvaart betreft, en wanneer men dus voor al die gevallen afzonderlijke reglementen wilde maken, zou het getal dier reglementen inderdaad zeer groot worden.

Zooals ik straks reeds gezegd heb, is het de bedoeling geweest alle noodzakelijke en algemeen geldende regelen voor het vaarwater te maken, zooals het geven van seinen, de zijde waaraan voorbijgevaaren moet worden, en dergelijke meer. Het Rijk moet zich niet mengen in zuiver locale zaken, die bovendien aan groote veranderingen onderhevig zijn.

Nu heeft de heer Vlieland Hein gevraagd, waarom ter wereld aan de waterschappen de macht tot het maken van verordeningen in dit opzicht werd verleend, en hij voegde er al dadelijk bij, dat dit, volgens den Minister, zou zijn ter bescherming van de werken, die onder hun beheer staan. Daartoe, Mijnheer de Voorzitter, kunnen zij echter zeer zeker de macht niet aan deze wet ontleenen, eene macht die zij trouwens reeds uit anderen hoofde bezitten. Maar zij hebben er wel degelijk bovendien belang bij om de bepalingen, die gemaakt zijn geworden om aanvaring te voorkomen, te kunnen aanvullen, waar dit noodig is. Ik heb reeds straks enkele gevallen van dien aard aangehaald, waar zij, bijv. bij voorkoming van ondiepten, bij het bestaan van sterke bochten enz., voorschriften kunnen en behooren te maken, voorschriften die uitsluitend in het belang der scheepvaart zijn te nemen. Daarom heeft de Regeering dan ook gemeend art. 2 wel degelijk aan art. 1 te moeten toevoegen, niet om, zooals de geachte spreker schijnt te onderstellen, de van regeeringswege te nemen maatregelen in de war te brengen, maar wel om ze binnen de grens, die voor hen is aangewezen, aan te vullen. Dat de waterschappen een ruim gebruik maken van de macht, die zij hebben, ik zal de laatste zijn om het te ontkennen; maar ik geloof niet dat de macht welke hun hier gegeven wordt, tot misbruiken kan aanleiding geven. Wat de vraag aangaat: waarom zijn de veenschappen hier opgenomen, terwijl de wet regelende den rechtstoestand der veenschappen er nog niet is? doe ik opmerken, dat ik mij vlei dat die wet hier zeer spoedig zal kunnen zijn en dat de thans opgenomen bepalingen eerst uitwerking kunnen hebben als die wet er zal zijn.

Tot zolang zullen zij eene onschadelijke toevoeging zijn. Aangezien het vaste voornemen bestaat om ze spoedig tot eene zeer nuttige toevoeging te maken, bestaat er

Behandeling van de wetsontwerpen nos. 14 en 117.

mijns inziens geen reden om ze hier weg te laten. Gebeurde dit wel, dan zou men reeds binnen enkele maanden weder met eene wetswijziging moeten komen van de wet die, naar ik mij vlei, thans zal worden vastgesteld.

De heer **Pijnappel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan niet na zulk eene korte toelichting en verdediging laten voorbijgaan de in mijn oog volkomen onhoudbare ketterij, dat publiek-rechtelijke lichamen publiek-rechtelijke bevoegdheden uitoefenen buiten de grenzen van hun publiek-rechtelijk gebied. Als voorbeeld haalt de Minister de waterschappen aan, maar hij vergeet, dat hij in het begin van art. 2 der wet spreekt van provinciën en gemeenten. Dit staat voorop. Nu zou ik van den Minister wel willen vernemen, waar eene provincie of eene gemeente is, die buiten hare grenzen publiek-rechtelijk gezag mag of behoort te kunnen uitoefenen. Een van tweeën: of de Minister bedoelt dit niet, doch waarom het dan in deze wet geschreven? of hij wil in strijd met onze organieke wetten die bevoegdheid bij deze wet toekennen. De Minister heeft alleen als voorbeeld genoemd waterschappen, die bevoegdheden uitoefenen ten aanzien van dijken buiten de grenzen van het waterschap. Ik moet bekennen, dat ik mij op dit oogenblik niet kan voorstellen, welke waterschappen dit zijn, of bij welke wet de door den Minister bedoelde waterschappen die bevoegdheid gekregen hebben.

Ik voeg er bij, dat dijken nog niet zijn wateren, en eindelijk, dat die waterschappen niet zouden handelen buiten de grenzen van hun publiek-rechtelijk territorium, maar dat dit territorium sporadisch zich zou uitstrekken over verschillende deelen van het land.

Ik kom verder niet meer in het algemeen terug op hetgeen de Minister gezegd heeft in de Tweede Kamer. Toen ook daar gesproken werd over de vraag: Wat is beheer? heeft de Minister gezegd: daarover is in de Eerste Kamer lang gedebatteerd en ik ben het met het lid, dat daarover in die Kamer gesproken heeft eens geworden over de definitie. Welnu, die definitie was deze, dat de Minister en het genoemde lid onder »beheer» verstonden publiek-rechtelijk beheer, waartoe men bevoegd is.

Nu vraag ik toch: indien dit de beteekenis is, dan kan art. 2 dezer wet geen kwaad, maar wat kan dan toch de plausible reden zijn, om in eene wet te schrijven: gemeenten en provinciën zijn bevoegd, daar, waar zij bevoegd zijn, en dezelfde bevoegdheid komt ook aan waterschappen toe, daar waar deze bevoegd zijn? Waarom dit in de wet te zetten? Waar de wet niet spreekt van publiek-rechtelijke bevoegdheden, maar van een vaarwater onder beheer, daar ligt de gevolgtrekking voor de hand, dat men daaronder iets geheel anders zal verstaan, namelijk het voeren van het feitelijk beheer buiten de grenzen van de bevoegdheid, en dan is het eene hoogst bedenkelijke bepaling.

Daarom meen ik, dat de Minister of door eene pertinente verklaring aan het artikel alle beteekenis moet ontnemen, of ons vrij moet laten de wet te verwerpen, omdat zij in strijd is met de organieke wetten van het land.

De heer **Havelaar**, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! Waarom moet bij art. 2, zoo vraagt de geachte spreker, aan de lagere besturen worden toegekend eene bevoegdheid die zij reeds hebben? Wanneer art. 2 er niet was, geloof ik dat de lagere besturen de bevoegdheid niet zouden hebben: om onderwerpen te regelen waarvan de regeling door art. 1 aan den Staat wordt opgedragen. Juist om de quaestie te voorkomen die zich reeds zoo vaak heeft voorgedaan, wordt hier uitdrukkelijk geconstateerd, dat de lagere besturen bevoegd zijn aan te vullen wat reeds gedeeltelijk door den Staat is geregeld.

De bezwaren van den geachten afgevaardigde tegen hetgeen hier werd gezegd in verband met het aangevoerde in de Tweede Kamer, kan ik niet toegeven. Ik neem niets terug van hetgeen ik vroeger gezegd heb. Ik geloof dat de definitie bij de behandeling van een ander wetsontwerp

in deze Vergadering gegeven, waarmede de geachte afgevaardigde uit Zuidholland zich heeft vereenigd, volkomen juist is. Provinciën, waterschappen en gemeenten kunnen alleen verordeningen maken ten opzichte van objecten waarvoor hun de publiekrechtelijke zorg is opgedragen. Of nu provinciën en gemeenten dergelijke objecten thans publiekrechtelijk beheeren, is eene vraag die hier niet behoeft te worden opgelost. Strekte art. 2 alleen om de bevoegdheid te geven verordeningen te maken voor objecten buiten de grenzen van het territorium der provincie of der gemeente gelegen, dan ware daartoe wellicht eenige aanleiding, maar nu het artikel de bevoegdheid eenvoudig in het algemeen regelt is er geen reden om eerst te constateeren of er dergelijke objecten zijn, daar die bevoegdheid toch niet zou kunnen worden uitgeoefend, tenzij die besturen die bevoegdheid bezitten, omdat aan hen de publiekrechtelijke zorg over die objecten reeds is opgedragen.

Over de waterschappen zal ik niet verder uitweiden. Hetgeen ik straks aanvoerde komt reeds bij vele waterschappen voor, vooral bij dijksbesturen. Buiten de grenzen van reglementen, die gewoonlijk zeer scherp zijn omschreven, oefenen een aantal waterschappen publiekrechtelijk beheer uit, wat door verschillende daden bewezen wordt en wat reeds van zeer oude dagteekening is.

De heer **Pijnappel**: Ik constateer thans, dat de wet iets anders beteekent dan zij uitdrukt; dat de Minister bedoelt te zeggen dat de in art. 1 toegekende bevoegdheid op de bevoegdheid van andere publiekrechtelijke colleges, als provinciën, gemeenten en waterschappen geen inbreuk maakt. Het geldt dus niet het toekennen van eene bevoegdheid, maar een niet tekort doen aan bestaande bevoegdheid om verordeningen te maken. In dezen zin heb ik geen bezwaar tegen art. 2, en ben bevredigd ten aanzien van de door mij geopperde bedenking, daar nu is weggenomen de twijfel, waartoe de redactie van het artikel zeer gegronde aanleiding zou geven.

De heer **Havelaar**, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid: Ik meen niet, Mijnheer de Voorzitter, ooit iets te hebben gezegd, hetzij mondeling, hetzij schriftelijk, in strijd met hetgeen de geachte afgevaardigde heeft aangevoerd. Het was nooit de bedoeling door deze wet eene nieuwe bevoegdheid toe te kennen, maar alleen de bestaande bevoegdheden te behouden, die, zonder de toevoeging van art. 2, gevaar liepen verloren te gaan.

De heer **Vlieland Hein**: Indien de Minister in de meening verkeert, gelijk ik meen van hem te hebben gehoord, dat eigenlijk het ontwerp niets nieuws bevat, dan moet ik hem toch opmerken, dat hij zich zelven te kort doet.

Al dadelijk, wat de veenschappen betreft, spreekt dit wat de hun toegekende bevoegdheid betreft vanzelf, want de veenschappen hadden tot dusverre in het geheel geen bevoegdheid om verordeningen te maken.

Maar ook wat de waterschappen betreft is hunne bevoegdheid om verordeningen te maken in het belang van de veiligheid van het verkeer te water eene haute nouveauté.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het wetsontwerp wordt in stemming gebracht en met 21 tegen 13 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Smits van Oijen, Coenen, Van Nispen tot Pannerden, Smits, Donker, Van Lier, Prinzen, Regout, Magneé, Van Lynden van Hemmen, De Bruyn, Van Nispen, Bultman, Melvil van Lynden, Pyls, Van Nagell van Ampsen, Moolenburgh, Van Welderen Rengers, Van Pallandt van Waardenburg en Neerijnen, Blijdenstein en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Cremers, Stork, Kappeyne van de Coppello, Franssen van de Putte, Pijnappel, Insinger, Viruly, Breuning, Six, Vlieland Hein, Van Roijen, Prins en Van Alphen.

20ste VERGADERING. — 10 APRIL 1891.

Afwezig waren de heeren Welt, Wertheim, Verheijen, Van der Breggen, Merkelbach, Van Tienhoven, Van Gennep, Vening Meinesz, Nijsingh, Van Akerlaken, Alberda van Ekenstein en Van Swinderen.

XIII. BEKRACHTIGING VAN EEN KREDIET DOOR DEN GOUVERNEUR-GENERAAL VAN NEDERLANDSCH-INDIË GEOPEND BOVEN DE INDISCHE BEGROOTING VOOR 1890. (117)

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Mackay**, *Minister van Koloniën*: Hoewel de meeste leden tegen het toestaan der aanvraag van deze gelden geen bezwaar hebben, meenden eenige leden, blijkens het Eindverslag, niet onopgemerkt te mogen laten, dat hierbij voor het eerst sedert 1884 weder de bekrachtiging van een door den Gouverneur-Generaal boven de Indische begrooting geopend krediet wordt aangevraagd, in plaats van de goedkeuring eener verhooging der begrooting, en betwijfelen zij of daartoe wel de volstrekte noodzakelijkheid bestond.

Ik ben het volkomen eens, dat niet dan in de striktste noodzakelijkheid dergelijk krediet mag geopend worden. In dit geval bestond echter aanleiding om dergelijk krediet te openen, en wel om twee redenen:

1°. omdat bij de regeling van deze zaak zooveel mogelijk geheimhouding betracht en voorkomen moest worden dat, nu eenmaal de Regeering de regeling en de betaling van de schulden van de adellijken op Madura op zich genomen had, door ontijdig publiciteit te geven aan de machtiging, welke krachtens een daartoe strekkend wetsontwerp zoude worden verleend, de Regeering aan buitensporige eischen zoude bloot staan, althans eene verlaging der vordering door de crediteuren zeer zou worden bemoeilijkt, en

2°. omdat het wenschelijk was, de gelden direct beschikbaar te hebben, zoodra de regeling met de schuldeisers had plaats gehad.

En ook in dit opzicht heeft de maatregel effect gesorteert, want de Regeering is in staat geweest om het grootste deel van die schulden direct af te betalen nadat die regeling getroffen was.

De beraadslaging wordt gesloten en het wetsontwerp zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Mijne Heeren! De aan de orde gestelde werkzaamheden zijn afgelopen. De Regeering heeft met den meesten spoed voldaan aan den wensch van de Kamer en geantwoord op het Voorloopig Verslag betreffende de postwet, zoodat deze morgen reeds na de suikerwet in behandeling kan worden genomen.

Ik stel voor de vergadering te verdagen tot morgen te elf uren.

De heer **Viruly**: Onder de wetsontwerpen, die wij morgen hopen te behandelen, is een spoedeisend voorstel, namelijk dat omtrent den accijns op de suiker. Om den spoed onzer werkzaamheden nog meer te bevorderen, stel ik voor morgen-ochtend niet te elf, maar te tien uren aan te vangen.

Het voorstel van den heer Viruly wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen en de vergadering gesloten.

VERBETERING.

Op bladz. 298, kol. 1, reg. 29 v. o., staat: wagenladingen; lees: »waggonladingen».

EINDVERSLAG DER COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot regeling der brievenposterij.

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

In antwoord op het Voorloopig Verslag over het ontwerp van wet tot regeling der brievenposterij, zij het volgende opgemerkt:

1. De ondergeteekende moet ontkennen, dat hij zich niet voortdurend rekenschap zou hebben gegeven van de gevolgen der concessien door hem bij de behandeling der wet gedaan. Geene enkele concessie is gedaan voordat ernstig was overwogen of daaraan bezwaren van eenigszins ernstigen aard verbonden kunnen zijn en wijzigingen werden door hem eerst dan voorgesteld of overgenomen, wanneer hem gebleken was dat zulks niet het geval is. De zeer enkele wijzigingen, die niettegenstaande zijne bestrijding in het ontwerp zijn gebracht, acht hij geen verbeteringen, doch de gevolgen daarvan zijn niet van zoo ernstigen aard, dat daardoor een verzoek tot schorsing der beraadslagingen zou zijn gemotiveerd.

De ondergeteekende erkent, dat de financiële gevolgen van eenige wijziging der postwet, welke ook, niet met volkomen zekerheid zijn aan te geven, maar wel zijn die bij benadering te ramen. De vermoedelijke financiële gevolgen van verschillende voorgedragen wijzigingen zijn medegedeeld in § 1 der Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer. Omtrent de gedurende de behandeling der wet door die Kamer aangebrachte wijzigingen moge het navolgende worden medegedeeld. De verhooging van het maximum gewicht der dagbladen, die aan het port van $\frac{1}{2}$ cent onderworpen zijn, van 35 gram tot 40 gram, zal op de ontvangsten van geringen invloed zijn. Bijna alle groote bladen hebben per blad een gewicht van 30 tot 35 gram. Voor zoover daarvan slechts één blad wordt verzonden, zou dit ook volgens de oorspronkelijke redactie slechts bezwaard worden met $\frac{1}{2}$ cent, terwijl bij gelijktijdige verzending van slechts anderhalf blad allen aan het port van 1 cent onderworpen zijn.

De aangebrachte wijziging zal dan ook slechts in zoover invloed hebben op de inkomsten dat een enkel blad, dat per enkel nummer gewoonlijk iets meer weegt dan 35 gram, voor één editie wellicht iets minder zal betalen en dat hetzelfde geldt voor de bladen der kleine pers die nu en dan een half blad als bijvoegsel geven.

De invloed van het localport is eenigszins meer onzeker. Voor een goed deel zullen door het verlaagde port gebaat worden zij, die thans voor de correspondentie binnen den kring van het postkantoor briefkaarten bezigen. Op die verwisseling wordt echter geen verlies geleden; verloren wordt alleen op de correspondentie, die reeds thans per brief geschiedt, doch tegenover dat verlies mag men rekenen op eene belangrijke vermeerdering van het aantal brieven. De vermindering die hierdoor wellicht aanvaankelijk zal ontstaan, zal dan ook zeer vermoedelijk spoedig verdwijnen.

De vermindering van het recht op postwissels beneden een zeker bedrag is door den ondergeteekende bestreden; daardoor zal, naar zijne meening, de opbrengst inderdaad lager worden, niet alleen omdat eene evenredige vermeerdering van het aantal postwissels niet waarschijnlijk is, maar ook omdat het door hem voorgestelde recht, in verhouding tot de werkzaamheden aan de uitgifte, overbrenging en uitbetaling van postwissels verbonden, reeds laag genoeg is te achten.

Door inkrimping van de bemoeiingen der posterij zal het publiek zeker niet gebaat worden. Vooral ten platten